

Foto Per Söderbäck

Första slätterdagen

*Från arla morgon de slagit gräs
tills solen gick ned bortom uddar och näs.
Med värkande armar och trötta steg
ha de lämnat en mager och tuvig teg.
Nu vandra de hemåt till nattens vila.
Innan solen går upp och ängarna torka
skall de åter vandra, åter ila
och tävla med grannen
både hustrun och mannen.*

Att de bara orka!

*I byn har det pyntats på farstu och grind
med blommor och grönt. Med hettande kind
stå barnen och vänta, hoppas och undra,
om man hunnit plocka smultron på strå.
Ingenting är så gott som smultronen då,
ehuru fentio blott mognat av hundra.*

Sven Ahlström

Förbindelselänk för
Estlands svenskar
Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS
VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*
Redaktionssekreterare:
Hugo Mickelin

Ansvarig utgivare: *Thomas Lorentz*
I redaktionen: *Tomas Dreijer*
Göran Treiberg, Inger Söderlund
Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned
113 42 Stockholm

Tel. 32 48 78
Kustbons & SOV:s postgiro
35 13 11-6

1984 utkommer Kustbon med
fyra nummer

Prenumerationspris 60 kr
Dödsannonser 100 kronor

Övrig annonsering:
1/1 500:- 1/2 300:-
1/4 150:- 1/8 100:-
ISSN 0345-6706

Civiltryck, Köping 1984

Öppettider
i SOV:s och

Kustbons expedition

måndag 10.00–13.30   tisdag 10.00–15.00
onsdag 10.00–15.00   torsdag 10.00–13.00
fredag 10.00–15.00

Innehåll

Om sommaren den sköna av <i>Edvin Lagman</i>	2
Efter uppbrottet av <i>Arnold Lindgren</i>	3
40 år av <i>Arnold Lindgren</i>	6
Lotsning på Nargö (tillägg)	6
Ormsö i mitt minne. Ur Märta Nilsson-Hammarins dagbok (slutet)	7
1984 års kulturstipendium av <i>Elmar Nyman</i>	10
Till minnet av Alfred Heldring av <i>Viktor Aman</i>	11
Einbybo i Hötorgshallen av <i>HM</i>	11
Sista mantalsuppgiften från Ormsö under svenskstiden	12
av <i>Jörgen Hedman</i>	12
Exilestniskt hederspris till Svante Jakobsson av <i>Hugo Mickelin</i>	12
Om förbindelsen Ormsö – fastlandet vintern 1984 av <i>HM</i>	13
Tisdagsträffen av <i>I A-n</i>	13
Årsmötet 1984 av <i>Algot Brun</i> (text) och <i>Ronnie Ericson</i> (foto)	14
Rägökvällen av <i>Ingeborg Andersen</i>	15
Borbybor från Ormsö på 40-årssträff av <i>Monica Ahlström</i>	18
Kustbon 1944–1984 (tablå över ut- givare, redaktörer mm) av <i>Hugo Mickelin</i>	19
Till minnet av Herman Markus av <i>Ivar H Poëll</i>	20
In memoriam. Märta Nilsson- Hammarin av <i>Hugo Mickelin</i>	20
Familjenytt	21
Vi lyckönskar	23

EDVIN LAGMAN

Om sommaren den sköna

Visst var somrarna sköna! Ni minns doften från jorden, då gårdsplanen so-pades ren efter snösmältningen, ni kommer ihåg blåsiporna i skogskan-ten, gullvivorna och majvivorna längs åkerrenarna, backsiporna nere på stranden. Så började det varje år, när ljuset och värmen kom tillbaka, och så fortskred naturens förvandling med ständigt nya under varje dag och natt. Låt oss återkalla i minnet åtminstone något av det som gjorde sommaren till den speciella, intensiva tid som den alltid var i de gamla bygderna.

Kontakten med utmarkerna vid rensningen av ängarna blev sommarar-betets stora upptakt. Det dröjde inte många veckor, förrän höbärgningen skulle börja.

Men där var också havet och stran-den nästan överallt. Isen bröt upp, al-fågeln läte ljöd i vårdiset, fisket kom i gång, och plötsligt sken sommarsolen på vattenvidder och sandstränder. Kvällar och lördagsnätter med havets frasande i strandens grus, skonarna som lastades och seglade bort, fiskebå-tarna som vimlade över sandbankarna.

Smultronen mognade i hyggena, blåbären kom och småningom skymta-de lingonen på tuvorna. Och högsom-marens hela blomprakt genomgick si-na stadier utan att man egentligen tänkte på det. Till havets och skogens och markens dofter slöt sig i augusti ytterligare en luktsensation – röken från sädesriorna. Den var kärv och än mer egenartad än de fläktar som smek-te vår näsa på försommaren då allt som samlats i ladugården skulle ut på åkern.

Hur är våra somrar nu? Naturens in-slag i sommarens vävnad finns väl även här? Alla älskar sommaren, talar om den, väntar på den och förbereder sig för den. Men ändå är det en ofant-lig skillnad mellan sommaren här och sommaren där. Naturen har sin gång som den alltid har haft, men vår egen roll i skeendet är helt annorlunda. Låt oss ett ögonblick tänka oss tillbaka till våra göromål och våra funktioner un-

der dessa längst förgångna somrar.

Strandborna startade tidigt vårfis-ket, gödsling och plöjning måste ske i god tid. Ängarna rensades, vårsådden gjordes, höbärgningen kom igång re-dan i juni. Tidiga mornar var det, men det var ljus och vackert och fridfullt när familjemedlemmarna i rad tågade bort till sitt arbete. Dagg i gräset, tra-nor på träsket, pinglande skällor där boskapen drevs ut till betet. Brynste-nen klappade mot lien, som sedan i flera timmar väsande för genom grä-set. Morgonmål klockan nio, vila, vandring till en annan, tidigare slagen äng, där höet torkat och var färdigt för räfsning. Såtar, inkörning i lada eller stackning. Så gick det dag efter dag, vecka efter vecka, tills långt fram i juli turen hade kommit till de lotter som låg hemmavid och den bråda slätterti-den ebbade ut.

Sedan blev det kanske en andnings-paus med flundrefiske. Därefter kom rågskörden, lien gick igen, säden bands och sattes i stackar, torkade nå-gra dagar, kördes till rian, röktorkades och tröskades på logen. Ni minns det rytmiska dunket, dammet i näsan, ba-det i havet. Då var vi också redan inne i augusti, nätterna hade blivit mörka, flundrorna var feta och kunde gå bra till för notdragning. Sedan kom korn-skörd och havreskörd och långt senare potatisupptagningen.

Vi hade vår givna roll i allt det som skedde, vi spelade med i ett stort väx-elspel mellan människa och natur – eller kanske snarare i ett spel där män-niska och natur var helt i samklang. Vi hade en självklar uppgift. Sommaren var en given del av ett livsmönster, logiskt och på något sätt tidlöst.

Det är annorlunda nu. Medan vintern därtvå var en lugn tid, fylls den här av vårt intensivaste arbete. Sommaren kopplar vi som stadsbor inte längre samman med sommarens arbeten ute i naturen. Vi far gärna ut och tittar på blommorna, vi längtar till stranden och vattnet, vi kan njuta av de ljusa nätter-na, men den ödesgemenskap som band

Senaste nytt från Ungdomsavdelningen

Tävlingen avgjord

Tävlingsjuryn har nu utsett vinnarna, i ungdomstävlingen. Vi kommer att meddela vinnarna och presentation av dem samt prisutdelning kommer att ske på hembygdsgdagen den 26 augusti. I höstnumret av Kustbon kommer pristagarlistan att införas.

Många mycket fina tävlingsbidrag kom in och juryn hade ett svårt arbete med att välja vinnare bland de 19 skriftliga och 5 bandinspelade bidragen.

Förutom de 10 pristagarna kommer alla tävlingsdeltagare att bli belönade.

Lotterivinster efterlyses

Ungdomsavdelningen kommer i år att ha hand om lotteriet på hembygdsgdagen. Vi skulle därför bli glada om ni ville skänka fina vinster. Eventuellt överskott kommer att användas i framtida aktiviteter för Estlandssvensk ungdom.

Ungdomsavdelningens styrelse utsedd

Ungdomsavdelningens styrelse som under våren konstituerats består av:

Ordförande	Agnes Callenmark	Rickul
V. ordförande	Seija Luther	Nargö
Sekreterare	Ulla Landman	Ormsö
Kassör	Klas Dans	Rickul

Monica Ahlström, Inger Nemeth, Inger Söderlund och Ann Westerman.

Ungdomar inbjuds till träff i höst

Vi inbjöd till den 26 april ett 20-tal Estlandssvenska ungdomar till ett litet möte. 8 av dessa kom och vill nu fortsätta att arbeta i Ungdomsavdelningen.

Vi kommer att inför sommaren skicka ut ett brev till ca 500 Estlandssvenskar som är under 46 år och inbjuda dem till ett större möte som vi planerar till i höst. Vid det mötet vill vi pejla intresset bland den yngre Estlandssvenska generationen för aktiviteter i framtiden både med och utan Estlandssvenska inslag.

Den som är intresserad av att komma på detta möte, men som inte fått något brev, kan ta kontakt med Agnes Callenmark, Elsa Borgsg. 32, 126 65 HÄGERSTEN. Tel. 08/88 48 45. Eller S.O.V:s expedition.

KOM IHÅG att med "ungdomar" menar vi personer upp till ca 46 år, d.v.s de som inte har några egna minnen från den gamla hembygden. I Estlandssvenska sammanhang är Du således "ungdom" ganska länge.

TREVLIG SOMMAR! VI SES PÅ HEMBYGDSDAGEN! UNGDOMSAVDELNINGEN

Inger Nemeth

ARNOLD LINDGREN

Efter upprottet

Johannes folkskola vid Roslagsgatan i Stockholm våren 1984. Den ser likadan ut som den gjorde på sensommaren 1944. Endast grönskan var tätare då – den gången i augusti.

Utanför skolhuset på Stora Rågö, en sommarsöndag på trettioalet, snurrade en Sonora skiva på en vevgrammofon och den soliga söndagen fylldes med Harry Brandelius smäktande sång –

”han mindes en röd liten stuga
någonstans i ett hölje skyggt,
där höga trädstammar buga
inför så skön en bygd . . .”

Ja, de formligen bugade, dessa furor på klipphällarna, när den med människor fullastade båten på sensommaren 1944 lämnade Sandhamn och fortsatte in mot Stockholm, strykande tätt, tätt intill skärens branta stränder. Då trängde den sig på, denna melodi någonstans i bakhuvudet, medan ögonen från människohopen på båtdäcket nyfi-

oss samman med sommaren genom arbete, lust och vila, den har brutits. Vi har kanske glömt hur trötta vi var mången gång, vi minns kanske bara det som var angenämt, men under det som vi har glömt och det som vi minns finns tillsammans taget det som gav tillvaron ett meningsfullt innehåll.

ket försökte beskåda så mycket som möjligt av det nya landet. Idyllen av röda stugor, lummiga stränder, branta klippor och spegelblankt vatten var plötsligt verklighet.

Men ganska snart hade denna bild förbytts mot en grå lusbastubarack, där baderskorna, i varje fall för en del äldre människor, generande närgånget övervakade att lussåpan verkligen kom till användning i de hårpartier den var avsedd för. Genom de smala fönstren skymtade stora berg av sotiga kolphögar och man kunde läsa på skyltar som ”Kol & Koks”, ”Frälsningsarméns cyanväteanstalt” osv.

Golvet i en stor skolsal i Johannes folkskola gungade ännu lätt som en sorts efterdyning till en förliden och orolig Östersjönatt, när man sent omsider kom till ro på en prasslande pappersmadrass. Karantänlägret betydde till en början stränga förordningar att inte lämna området och den smidda järngrinden till Roslagsgatan bevakades av uniformerad och beväpnad vakt. Men visst fanns det spännande saker även inom det begränsade skol-

området. Upptäckten av en otrolig mängd läseböcker i ett av skolsalens skåp fick upptäckaren att glupskt kasta sig över dessa. Detta följdes genast av en brysk tillsägelse, att vi, dvs. flyktingar i karantän, inte fick beröra dessa böcker med våra händer. De höga vedtravarna på skolgården var alldeles utmärkta för kurragömmalekar och kanske för några som smygrökte. Men snart fann man det vara roligare att smyga ut i Vanadislunden, där man på de lummiga stigarna kunde möta jämnåriga svenska flickor, som sa ”hej” och log så skämskt att det kändes som en skön ilning i en nyanländ 12-13-årigs bröst.

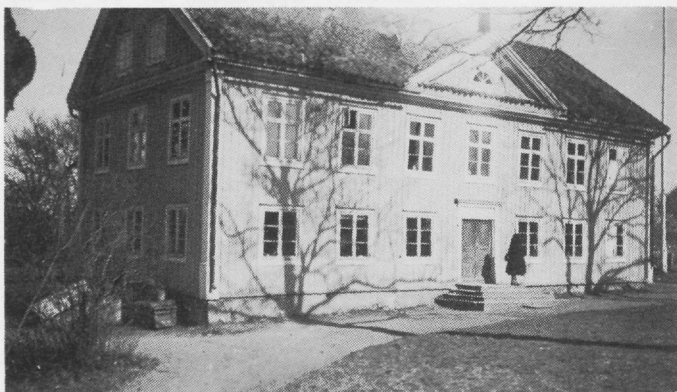
Efter ett antal besök i läkarflygeln med stick såväl fram som bak blev det tillåtet att passera vakten i grinden vid Roslagsgatan. I en banklokal lade far upp en bunt ostmark på disken, men banktjänstemannen skakade bara på huvudet. Familjens av morfar ärvda två 5-rubels guldmynt, insmugglade i mors kjortelfäll, fick i stället införskaffa den första svenska valutan hos en guldsmed på Malmskillnadsgatan.

Dessa förrättningar medförde också den första spännande bekantskapen med Stockholms gatubild. Fiskaffärernas och charkuteributikernas skyltfönster med sitt oupphörligt rinnande vatten såg mycket lustiga ut och upphörde aldrig att fascinera. Vattnet bara rann och rann uppifrån och ned och tycktes aldrig ta slut. Vi vågade oss på att gå Regeringsgatan ända ned till Gustav Adolfs torg, där utsikten mot slottet öppnade sig. En äldre gentleman, som uppmärksammat de aningen vilsna främlingarna, klev raskt fram, pekade på slottet och sade med märkbar stolthet i rösten: ”Där bor kungen.”

De äldre svenska kungaätterna hade visserligen alltid ställt upp för rågöbönderna och tillrättavisa de egenmäktiga godsherrarna. Huruvida ätten Bernadotte skulle vara lika tillmötesgående för att tillrättavisa de nya herrarna från landet öster om Peipus var dock mera osäkert. Därför brydde vi oss aldrig om att korsa Gustav Adolfs torg. I stället återvände vi till vår karantän vid Roslagstull.

Medan vi barn hängde i skolans fönster och följde de gnisslande blå spårvagnarna nere på gatan, hängde våra föräldrar mitt emellan två stora

Förläggningen i Djursvik, Söderåkra.

ovissheter. Ovissheten om vad som blivit av det hem man nyss hade övergett och ovissheten om vad man hade framför sig – hur och var skulle man finna ett hem igen.

På skilda håll runt om i Sveriges land väntade nya läger. Barackstaden Doverstorp vid stranden av sjön Glan i Östergötland var ett av de större lägren, där man i huvudsak samlade estlandssvenskar. Egentligen var det först här man hade någon större upplevelse av det svenskestland, som tidigare legat utanför det egna reviret. Runökvinnorna med sina färgrika dräkter och höga mössor föreföll exotiska även för oss. De var dessutom duktiga på att dansa hambo, vilket framgick när det i samband med besökande svenska tjänstemän anordnades dans. Pojkar som bligade så retfullt under granarna bakom stora matsalen och pratade ett sånt konstigt språk som "dråmben" och "dolkat" skulle väl egentligen ha strykt. Men överlägsenheten var för stor mot en ensam spinzig rågöpojke. I stället drog man sig undan till en enslig vik av Glan för sommarens allra sista bad. Sommaren som hade börjat med de första ungdomligt frejdiga simtagen i sundet mellan Rågöarna, tog slut här i denna östgötska insjös mörka vatten. Över skogen på motsatta stranden pekade två stora fabrikksskorstenar hotfullt mot skyn.

Nu var det höst, men ännu lyste äpplena klarröda i stora frestande klasar från alltjämt sommargröna trädgårdar, när tåget gick söderut över Östergötlands slätter och genom Smålands skogar. En samling rågöbor var åter på

väg mot ett nytt läger, denna gång låg målet någonstans i sydöstra Småland. De som kom över Östersjön blev fler och fler och trycket på antalet lägerplatser växte lavinartat. Någonstans i administrationen hade man lyckats sammanföra en större grupp rågöbor till denna lilla ort vid Kalmarsund.

Här tjänade man de första svenska slantarna som potatisplockare på oändliga sydsmländska potatisfält. Här traskade man också i väg till den svenska skolan i en till en början tämligen kravlös skolgång. Fröken tittade storoget och fromt genom sina runda glasögon och de andra barnen vände då och då lite nyfiket på huvudena. Och underliga var ödets vägar i denna stora folkomflyttning. Plötsligt en dag hade jag Saima – skönheten och klassens stolthet från tiden i Vippals estniska folkskola – till bänkkamrat. Jag hade fått äran för att jag skulle fungera som tolk till den helt estniskspråkiga flickan. Men mina tafatta försök att tolka generade mig, inte så mycket för klassens skull som fastmera för Saimas, som jag i hjärtat beundrade.

De sista vinteräpplena plockades ned från träden och frosten lade sig i grästuvorna och över slånärsbuskarna. I lägerhuset gick de hemlösa och väntade fortfarande på sitt öde. Ibland gick man ned i källaren, där bylten och lådor med saker man forslat med sig över Östersjön travats in. Man plockade lite bland slingor av strömmingsgarn, eller klädesplagg, eller några handverktyg. Samtalen rörde sig mera kring det man kommit ifrån än det man hade framför sig. Gratisexemplaren av "Barometern" och "Kalmar Läns

Tidning" förmedlade en del nyheter utifrån världen. Att Röda armén vid det här laget hade invaderat hela Estland visste man. Men vad hände i det som man i sina tankar fortfarande betraktade som sitt övergivna hem?

Och det blev jul, den första julen på svenskt vis. Här skulle man fira julen med støj och glam, musik och dans. Barnen skulle dansa kring granen. Detta var så pass annorlunda än den stilla värdighet varmed julkvällen brukade göra sitt intåg i stugorna därhemma. Det kändes riktigare att smyga sig bort från glammet och ljusglittret i matsalen och gömma sig på en soffa i en avskild mörk vrå. Där kunde man låta tankarna vandra till hemmet. Hemmet som nu sannolikt stod tomt och övergivet i den kulna och mörka julnatten. Hästen – vem gav hästen bröd i kväll? Fanns korna i fähuset? Och fåren, dessa nära vänner som man vaktat på heden under sommaren, var fanns de? Fanns det några människor kvar som skötte dem eller var de alla döda, djuren såväl som människorna.

Någon gång besöktes lägret av tjänstemän från Länsarbetsnämnden i Kalmar. De måtte ha blivit åtskilligt besvikna, ty tanken på en drängtjänst tilltalade inte alls rågöbor, som hade sin bakgrund i en stark tradition av fria bönder. Vad en sådan tjänst skulle innebära, kunde man se av de småländska bonddrängar, som i ur och skur från arla morgon till sena kvällen gick på de trista återfälten och smackade bakom hästen. Och att sätta sig vid spennarna på en ko var nära nog omöjligt för en man från trakter, där alltid kvinnor skött denna syssla. Båtvarv och hantverk blev så småningom utvägen för en del, för andra fick Roslagen bli räddningen från de småländska drängstugorna.

Man gjorde vad man kunde för att försörja sig på lite fiske och diverse tillfällighetsjobb. För många blev det en tillvaro i ytterst knappa omständigheter. Krigsårens inkomstbringande skötfiske höll på att avta. I stället fann de nyanlända en mängd konstiga restriktioner och begränsningar, som de hade svårt att förstå sig på. Det var begrepp som privatägda fiskevatten och tjuvfiske, fiskeriföreningar och överskottsfisk. Möjligheterna att utverka bistånd av ena eller andra slaget, må så vara bidrag eller lån, var ytterst

små och ofta förbehållna ett fåtal. För många fanns det säkert stunder, då endast vetskapen om det helt omöjliga i att leva under de nya härskarna i den forna hembygden, var det enda som hindrade en återflyttning. Den nedärvda förmågan att anpassa sig till mycket små omständigheter gjorde det dock möjligt att överleva. Inte heller alla av stambefolkningen hade det så gott. Även där hade man det ytterst knappt på många ställen, det märktes, inte minst i Roslagens karga skärgårdsbygd.

Ack, denna vildsinta, sköna bygd av gråstensberg, kåddoftande barrskog, vikar och fjärdar, vaktade av branta klippsprång. Däremellan små lövängar, vita björkstammar och försommarens frodighet mellan bergsskrevorna som kunde göra en andlös. Och de tidiga vårmorgnarna, kalla men med ett bländande solglitter över fjärdarnas vatten, de trängde in i sinnet med en begynnande pubertetsålder. Vita som snövidder lyste då stränderna med sina vitsippsmattor. Den råa doften av strömming möttes med en kylig morgonluft och fiskfjällen klubbade fast kring händer och armar. På torkställningarna hängde skötarna lite moloket. Det betydde att arbetet i stranden var avslutat, och gäspande gick man hemåt för vidare färd till skolan, medan far skulle möta fiskbilen med dagens fångst. För honom gällde det nu om han skulle få ett skäligt pris för strömmingen eller om "föreningen" bara behagade betala ett lumpet över-skottspris, som kanske räckte till ett par paket tobak – Riks Shag.

I skolan hade man högläsning och då sade man "gärdsgården" i stället för "järsgårn" och klassen fnissade. Man ännu talade vi rågösvenska med varandra, när vi kamrater hemifrån möttes och var tillsammans – i hemmet med föräldrarna var det likaså en självklarhet. Och tillsammans var vi fortfarande ganska mycket, eftersom många familjer sökt sig till just denna vrå av Roslagen.

Men så led skoltiden mot sitt slut. I nyinköpt kostym och med vit fluga under hakan stod man andäktigt på kyrkbacken i liljekonvaljernas tid för att träda in i den lilla träkyrkan och motta nattvardskalken. Och på lördagskvällarna hördes nu allt oftare toner från dansbanan som lät annorlunda än

Några av dem som bodde på flyktinglägret Djursvik i sydöstra Småland på vårvintern 1945.

äktsvenska sjömansvalser och schottisar. Det hette att trion "hottade" och i den stilla kvällen ekade det långt bort över skogen

"give me five minuters more
only five minutes more
let me stay, let me stay
in your arms . . ."

Insvept i romantiska tonårsdrömmar gick det inte att motstå frestelsen därifrån, framför allt av intresset för alla flickgestalter i ljusa sommarklänningar, fast man ännu inte lärt sig ett enda danssteg. Det var inte heller ovanligt att det kunde komma en båt över fjärden med enbart rågöungdomar utöver dem som redan bodde på platsen. De gemensamma banden var ännu obrutna.

I och med att skolan var avslutad var det också nödvändigt att själv försörja sig. Stockholmsområdet med sina arbetstillfällen kom att suga till sig de flesta unga från skärgården. Några pojkar for till sjöss, andra tjänstgjorde en kortare tid på Vaxholmsbåtarna. Sammanhållningen började så smått att luckras upp, fast ännu föredrog man att söka sig till de egna "gängaren". Vid gamla dansbanan på Gröna Lund fanns ett särskilt hörn där pojkar från hembygden brukade träffas och hålla till. Av någon anledning deltog man sällan i större sammankomster som var arrangerade av estlandssvenskar, t ex hembygdsdagarna vid Tollare folkhögskola. Var det kanske för att man var inne i en tid, då det omgivande "svenska" utbudet var mera påtagligt och spännande? Luciafesterna som ordnades av Stockholms Estlandssven-

ska Förening i Göta Källares festvåning drog dock till sig förhållandevis mycket ungdom och gav möjligheter att söka kontakter. Men "romanserna", som kunde tänkas knyta samman estlandssvensk ungdom, uteblev för de flesta. I stället fick det bli några klunkar ur fickpluntan och gemensam bär-särkagång utmed Götgatan efter festen.

Så spreds man då åt olika håll och avstånden blev allt längre såväl till varandra som till bygden man kom ifrån. Familjebildningen genom blandäktenskap mellan inflyttad estlandssvensk ungdom och icke estlandssvenskar var nu i full gång och för många betydde det att man övergav förankringen i sitt ursprung och sin gamla bygd för alltid. Andra har senare sökt sig tillbaka med ett pånyttfött och förstärkt intresse, som i dessa fall oftast delas av deras "ingifta hälfter".

Nu lever vi vårt liv med rostfri diskbänk, sopnedkast och soffgrupp i vardagsrummet, och främst kommer den omistliga bilen. Vi har reglerad arbetstid, ATP-försäkrad ålderdom och i slutändan långvård. Långt borta och igenväxta är de stigar som flitiga fötter trampade över gårdsplan mellan hustrappa och fähus, loge, visthusbod, brunn och bastu. Vi går inte längre genom snön till stallet och spanner hästen för släden utan vi skottar fram bilen ur garaget. Våra "jutter", eller samtal som vi numera föredrar att säga, handlar om hur många mål AIK gjorde mot Djurgården i stället för hur mycket fisk som fångades på näten i sundet. Visdom och sägen, som vid

På 1940-talet var många rågöbor bosatta på Björkö i Roslagen. Här är flera av dem församlade vid Björkö-Arholma kyrka, då de hade besök av sin forne församlingspräst i Estland, Karl Nilsson-Hammarin (ej med på bilden). Förutom rågöbor finns även några ormsö- och nargöbor med på bilden.

spinnrock och snidarbänk gick från släktled till släktled, har ersatts av den tigande koncentrationen framför TV-rutan. Och inte stiger vi in i stugan hos grannen och hälsar "gogver kvelder", eller "ges äuki mat'n", ifall grannfamiljen råkar sitta till bords. Nu har vi telefon, som vi ringer till varandra med och i den pratar vi rikssvenska. Barnen spelar popmusik, klär sig i jeans och gymnastikskor och tågloffar långt ute i främmande länder.

Våra möjligheter har vidgats, fått andra porportioner, mängden av utbud är större än vår förmåga att välja. Sett ur detta perspektiv kan livet i den ursprungliga hembygden för en del te sig som oerhört begränsat, ja kanske till och med som torftigt. Men samtidigt har vi förlorat något mycket väsentligt, något som inte går att ersätta med blanka pryglar eller ett evigt sökande hit och dit. Det är grunden för vår identitet, den identitet som fanns i bygden, i språket, i redskap och arbetsformer, i relationer och sedvänjor, inbyggd och hopfogad av århundraden. En identitet som till skillnad från dagens inte var begränsad till den egna fysiska existensen utan gav den hem- och tillhörighetskänsla som sträckte sig vida längre, både bakåt och framåt i tiden, så länge bygden var ett med oss. I detta förhållande fanns en trygghet att hämta, det var ytterst sällsynt att man rev sig i håret och frågade vad som var meningen med livet.

En sensommardag i augusti 1983 går jag omkring som medelålders på kyrkogården i Björkö-Arholma församling i Roslagen. Jag läser på gravstenarna. Här ligger de tätt, de som kom från Estlands svenskbygd. Mellan hemmansägare och sjökaptener från Roslagen hittar man dem här, de flesta rågöbor. Detta är bara en av många kyrkogårdar i Sveriges land, där våra fäder gått till vila. Gång efter annan har man i högtidstalen lyssnat till orden att Estlands svenskar återvände hem, när de bröt upp under andra världskriget. Detta låter sig visserligen sägas, det var ju härifrån förfäderna en gång i tiden kom. Men ändå . . . De som finns på kyrkogårdarna i Roslagen, i Småland, i Storstockholmsområdet osv., om de hade fått välja utan inblandning av krig och okupationer, då är det inte alls sannolikt att de valt dessa viloplåtar. Troligare är att de hade föredragit den sandiga backen på andra sidan Östersjön. Backen som inhägnades av kalkstensmuren i syrenhäckens skugga, där korsen av smidesjärn med graverade namnplåtar markerade gångna släkten. Och där den lilla klockan uppe i kappellets torn klämtade med sin spröda diskant ut över enbuskarna och över stenarna i strandlinjen.

Vår generation, för vilken livet i hembygden ändå hade kommit in i en brytningstid även andra världskriget förutan, är säkert mera okänslig för var den går till vila.

40 år

I fyrtio år
har jag längtat till stranden
jag har längtat till stranden
där jag lämnade min barndom
och du din ungdom.
Många lämnade sitt dagsverk
och alla äntrade båten
den gången för fyrtio år.

I fyrtio år
har man trotsat min längtan
min längtan till stranden
har någon bevakat
med osäkrat vapen.
Med minor, taggtråd och kärnvapen
vill man trotsa min längtan
ännu i fyrtio år.

Arnold Lindgren

Lotsning på Nargö

Följande kompletterande uppgifter till uppsatsen om nargöbornas lotsverksamhet i Kustbon 1/1984 är att beakta:

Denna beskrivning av lotsningen på Nargö, gjord av Arthur Ambrosen, anknyter till tidigare artiklar i Kustbon, nr 4 1981, Minnen nedtecknade av August Schmidt och nr 1 1982, Från Nargö av Erik Schmidt.

Beskrivningen är en uppteckning från 1947 gjord för Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala av Nils Tiberger.

Arthur Ambrosen, själv lots, föddes på Nargö 1882 och dog i Sverige 1959.

Redigeringen av originalet har gjorts av Seija Luther.

Meddelande

Nummer 4 av Kustbon i år kommer helt att ägnas överflyttningen till Sverige.

Bemärkelsedagarna ("Vi lyckönskar") kommer i nr 3 att omfatta tiden fram t o m mars 1985. Dödsannonserna får stå över till nr 1 nästa år.

Nr 4/1984 beräknas få ett större omfång (ca 40 sidor) och omslag i färg.

Red.

ORMSÖ I MITT MINNE

Ur Märta Nilsson-Hammarins dagbok

Härmed avslutas Märta Nilsson-Hammarins anteckningar från åren i Estland. Sommaren 1939 återvände hela familjen till Sverige för gott.

Hösten 1930 på Ormsö prästgård. Märta Nilsson längst till vänster.

1931

Trettondagen. – Nu har vi börjat ett nytt år, vad skall det manne bära i sitt sköte!?

Nu är julhelgen snart förbi. Den har varit lugn och fridfull med det vackraste väder, började snöa julafton och fortsatte juldagen, sen blev det klart och kallt, ända till –25 tredjedagen. Senare ha vi fått mera snö, så nu är det inte så lätt att komma fram på vägarna, här plogas ju aldrig. Kalle är i dag till Norrby på barndop och möte, Anet och Mari ha gått till Hullo, så Kerstin och jag äro ensamma, liksom ofta förut under helgen, då Kalle varit ute på predikoresor. Det har dock gått riktigt bra, först i dag känner jag mig särskilt ensam. Som han lovat, redan i somras, kom rektor Danell hit och slaktade julgrisen med skjutapparaten, se'n fick den bli här, så många Vormsö-grisar fingo till jul en smärtfri död. Vaksams hjälpte oss med resten av slakten, så det gick allt bra. Kalven hade redan tidigare fått släppa livet till.

Den 13 dec. hade vi här i stora salen anordnat en Lucia-fest, särskilt med

tanke på ungdomen: sångkören, syföreningen och den övriga Hullo-ungdomen. Inalles voro vi 62 pers. Festen blev mycket lyckad, många sade att det var nog både första och sista gången de fingo vara med om något så trevligt. Vi bjödo på kaffe med lussekatter och pepparkakor, Kalle talade om svenska julseder, Gärdström deklamerade Tomten och Vintergatan, jag läste om Sancta Lucia, så var det körsång och unison sång. Lucia (Kate Jonnell från Sviby) följd av fem tärnor inträdde under sång. Till sist var det religiös avslutning med psalm och bön.

Julen har så gått i år ungefär som i fjol med gudstjänster i kyrkan och ute i byarna samt söndagsskolfester. Maria Alros hjälper nu till med söndagsskolan här, då Pears pappa nu är för klen. Han är visserligen uppe men har inte på lång tid orkat gå till kyrkan. Nyårsnatten låg frk. Hollingers kvar här, vi voro då uppe mitt i natten här kl. 1, och hörde på nyårsvakan i Upsala Domkyrka med Ärkebiskopen som predikant och Anderberg som liturg; det var mycket vackert. Vi hade den

sjuarmade ljusstaken tänd på radion för att förhöja stämningen. Vi ämna köpa häst från Birkas, vänta nu bara på att rektorn ska komma hit med den, när isen bär. Vi ha nu låtit göra golv i ladugården, det första på Vormsö, trä på sidorna och cement i mitten. I höstas köpte vi en ko från Hullo, så vi ha nu två kor och två grisar.

1931 Fredag d. 1 maj.

När jag sist skrev i min dagbok, var det ännu full vinter. Nu har visserligen våren kommit, men ännu har den ej lyckats få bukt med alla de stora snödrivorna. Ja, det har varit en riktig snövinter, så vi har haft mycken nytta och glädje av Ösel, som vi köpt från Birkas för 50 kr. Han är visserligen inte så ung och lider av "fläntsot" (kvickdrag), så han har nu på vårsidan sin svåraste tid. Han är dock alldeles tillräckligt bra för vårt behov. Kalle har blivit en riktig "hästkarl".

Den 15 febr. gjorde vi besök på Birkas och Kalle predikade i Nuckö kyrka. Syster Maria var då här för att sköta om Kerstin. Lilla Kerstin är nu ett riktigt praktblomster, tjock och rödblommig och snäll och glad. Hon är fars och mors lilla solstråle. Mätte hon alltid förbli det! Hon sitter nu fint, men kan ännu inte krypa. "Pappa" och "mamma" säger hon och en hel del andra obegripliga saker.

En hel del nytt och betydelsefullt har hänt denna vinter och vår. Pears Pappa har dött och begrovs på sin 70-årsdag, d. 8 mars. Genom Ärkebiskopen ha vi från Sverige (Röda Korset, Diakonistyrelsen och Upsala Domkapitel) fått tillsammans 2.800 kr. till inrättandet av sjukstuga på Vormsö. Är meningen att den gamla klockargården ska nyttjas för ändamålet. Ännu återstår dock att komma tillrätta med de estniska myndigheterna. För den skull ämna vi resa till Reval, så snart isen går upp. Kvinnorna ha emellertid redan börjat sitt arbete: lin och ull har hopsamlats ute i byarna och fjäder har köpts från staden. Så har här på prästgården anordnats arbetsdagar, då flitiga händer spunnit och plockat fjäder. Garnet har se'n lämnats till vävning ute i byarna.

Ett annat församlingsarbete började i går, då på en ungdomsfest, som vi inbjudit till här på prästgården, bildades en ungdomsförening. Vårt hopp

och vår bön är, att den ska kunna fylla åtminstone en liten del av sin stora uppgift. – I slutet av mars hade vi också anordnat en mycket lyckad församlingsafton, den nästa ha vi tänkt till slutet av maj. Till alla dessa fester duka vi två långbord i stora salen, talarstolen flyttas in från församlingssalen. Utom på andlig näring i form av tal och uppläsning bjuds på kaffe och té, så först och sist unison sång ur psalmboken eller Birkas sångbok alltefter festens art.

Något besök från Sverige ha vi inte haft i vinter och i sommar hoppas vi att själva få resa hem ett slag, före midsommar kan det dock inte bli, då är det nämligen konfirmation. I förra veckan reste Anet till Sverige för att genomgå en 3 mån. folkhögskolekurs på Tärna. Vi har tänkt att hon se'n skulle få sällskap med oss hem igen. Till hennes ställföreträdare ha vi fått Kate Liljebäck från Hullos Marks. Hon är ju något yngre än Anet och inte så van, men hoppas dock det ska gå bra.

I ladugården fingo vi tillökning själva påskdagen, en stutknabb, så han kommer nu nå'n gång i maj att få öka vårt matförråd. Den största grisen fick släppa livet till strax efter påsk, då vi redan kalasat upp julgrisen. – Har i år, i förrgår, lagt drivbänk i trädgården, få se, hur det lyckas. I dag har vi firat 1 maj genom att ta en långpromenad bortåt Rumpo för att plocka blåsippor, hela familjen + Nymans, tillsammans 7 personer. På återvägen drucko vi saft hos Nymans. Det var varmt som en sommardag, tryckande hetta, som nu framåt kvällen utlöste sig i ett ganska häftigt åskväder. För några dagar sedan hade vi också kraftig åska.

Midsommardagen 1931.

Nu är den ljuva sommartid, solen skinner och blommorna lysa och dofta, men vinden är dock emellanåt ganska kall.

Sönd.d. 28 juni. – Hann inte mer förra gången, innan Kalle kom från barndop i Kärrslätt och jag måste laga middag åt honom.

Förra söndagen var estnisk konfirmation, tre stycken flickor, och i dag var det svensk: 26 flickor och 13 pojkar. Så var det också vigsel: Gertrud Jonell från Sviby gifte sig med en man från Kärrslätt. En sångkör från Brödraför-

samlingen i Hapsal medverkade vid gudstjänsten.

Av konfirmanderna fick Kalle som minne ett trevligt väggur. I går fyllde jag 30 år. Dagen firades inte på något sätt, vi voro upptagna av konfirmationen. Nu i veckan tänker jag ha ett litet kafferep. Magda Hollingers uppvaktade med en bukett i svenska färgerna.

Nästa söndag vid denna tiden hoppas vi vara i Stockholm, vi ska resa på lördag med Kalevipoeg. Det ska bli så roligt att komma hem till Sverige ett slag och hälsa på vänner och bekanta. Matilda Nyman ska under tiden ha uppsikt över prästgården och ligga här om nätterna. Vi hade nog tänkt att båda skulle bo här, men Joel vill inte flytta hit.

Sommargästerna har nu börjat komma till Vormsö. Hos Hullos Anders bor i år Kaleb Andersson m. fru, f.d. rektor på Birkas.

Arbetet med sjukstugan har nu kommit så långt att vi fått hem golvplankor från Pernau, tio lass hämtades från Rälby brygga, då Kalle var upptagen av läsbarerna fick jag bli en av de tio hämtarna.

Strandbyn, Stora Rågö d. 4 aug. 1935.

6-årsdagen av vårt bröllop.

Det är nu söndag på samma datum som för sex år sedan. Jag sitter nu här i ett stort rum i en alldeles nybyggd bondstuga. Barnen njuta sin förmiddags-sömn, Inga i sin vagn utanför fönstret, Lasse i sin säng, och Kerstin i fars och mors bädd. Utanför på gården ligger också Agneta Fält från Hullos Erkors, Vormsö, som är här för att hämta krafter efter en sjukdom. Kalle och vår tjänsteflicka Frida från Odinsholm äro över till Lilla Rågö på gudstjänst.

Här ha vi nu varit i snart tre veckor och ämna stanna denna månad ut. Vi trivas utmärkt här och inte minst barnen njuta av lantlivet. Ja, vi ha det så bra och äro så lyckliga att man ibland känner fruktan för att något ont också måste komma.

Vill nu försöka att litet oftare skriva i denna bok och inte som nu dröja över fyra år. – Ja, mycket har hänt på den tiden. Sist jag skrev stodo vi i begrepp att resa till Sverige. Först reste vi till Upsala för att den 12 juli fira Kerstins 1-årsdag. Samma dag på e.m. dog ärkebiskop Nathan Söderblom på Aka-

dem. sjukhuset efter endast några dagars sjukdom. Det var en stor och smärtsamt förlust, ej minst för alla utlandssvenska präster.

Efter några dagar fortsatte vi resan till Arboga. Där hade vi inte varit många dagar förrän jag hastigt fick ont i blindtarmen och blev opererad på Köpings lasarett. Kalle måste lämna oss och resa ensam. Först i sept. reste Anet, Kerstin och jag hem över Helsingfors, där vi möttes av far. Då hade Kerstin lärt sig ta de första stapplande stegen.

Nu hade det svenska gymnasiet i Hapsal invigts och dit kom på hösten en svensk lärare, Torsten Svensson. Så gick vintern under det vanliga arbetet för församling och sjukstuga.

På våren fick Mari flytta hem till sin mamma. I stället kom Hullos Erkors Gertrud, men då hon efter ett par veckor blev krasslig kom hennes faster Mari och blev så hos oss hela tiden på Vormsö.

Sommaren 1932 blev händelserik på både gott och ont. – Den 12 juni då Mors dag firades på gravgården, utbröt på e.m. eld i skogen ej långt från prästgården, lyckligtvis kunde den hejdas innan den fått härja så vilt omkring. Vårre blev det följande dag, då genom en äldre kvinnas vårdslöshet med elden halva Sviby-bygn brann ned. En kvinna blev också rätt illa bränd, men blev efter lämplig vård så småningom återställd. Många förlorade allt vad de ägde, andra en stor del därav. En lycka var att skörden inte var inbärgad samt att elden utbröt mitt på dagen, då alla djur voro ute. Insamlingar igångsattes sedan både i Sverige och i Estland och inbringade många tusen, förutom kläder och husgeråd av olika slag. Nu förrättades också storskifte i en hast, så att de nya husen fingo byggas mera spridda, vid vars och ens ägor.

Söndagen den 3 juli hade Vormsö glädjen mottaga kronprins Gustaf Adolf. Vormsöborna hade mangrant mött upp vid kyrkan i det strålände sommarvädret. Kronprinsen överlämnade från sig själv och kungen en stor penningssumma till de brandskadade i Sviby. Församlingen fick motta ett stort porträtt av honom och vi ett mindre.

Många andra besök fingo vi den sommaren både av kända och okända per-

man. med särskilt firande av sista april och Luciadagen.

Den 7 aug. 1935.

Den 2 mars 1933 kom så lille Lars Nikolaus, stor och kraftig, men just inte vacker att skåda. Men han har växt till sig, nu är han med sitt lockiga huvud och sina lustigheter allas gunstling.

Den 13 juni döptes Lasse i kyrkan med Birgit som gudmor. Övriga faddrar voro: Ingeborg och Kaleb Andersson, Matilda och Joel Nyman. Fru Andersson hade en skolklass flickor med från Stockholm, vilka också bevistade dopet. Sommaren 1933 besöktes Vormsö av bl.a. fröken Ebba Österblom, dotter till missionär Österblom, hon besökte nu Vormsö för första gången, se'n hon vid 3 års ålder med sina föräldrar flyttade hem till Sverige, nu var hon 50 år. Nästa sommar kom hon åter över med en yngre syster och tre andra fröknar från Stockholm. System som endast var några mån. vid avresan från Vormsö, kom även för att se sin "födslofläck" som en vormsögumma uttryckte det. De svenskar som dessa somrar besökte Vormsö och inte direkt voro våra gäster, bodde på fröken Alma Lindströms pensionat i Pöhls villa. Hon var syster till fru Pöhl. I vintras dog hon helt hastigt, så nu få nog svenskar svårare att finna lämplig inackordering på Vormsö, på de andra pensionaten ha de svårare att trivas.

Vid midsommartiden 1933 besökte Kalle I.O.G.T:s studiekurs i Pargas i Finland.

Den 2 juli firades i Hapsals slottsruin en estlandssvensk sångfest, initiativtagare var fru Helga Blees. Där var även utställning av hemslöjd. Kerstin uppträdde i Vormsö gamla barndräkt och gjorde stor lycka.

I början på juli 1934 följde jag, barnen och Mari mormor över till Sverige. Kalle måste ännu en tid stanna på Vormsö och sedan förrätta visitation på Runö. Därifrån kom han så direkt till Sverige.

Vi måste hem till Vormsö för att ta emot ärkebiskopens. Dessförinnan voro vi dock en dag ute i Spånga hos familjen Österblom, där vi fingo se film som frk. Ö. tagit på Vormsö. Hunno hem till Vormsö ett par dar innan ärkebiskopen med fru kom. Under vistelsen i Sverige hade det blivit bestämt att Kalle skulle byta tjänst med Hjalmar Pöhl och vi alltså flytta till Reval. Strax efter började vi packa in för flyttning till Reval. Där hade Aspelin och Mathias Westerblom lyckats finna en våning åt oss på Koidula 7, 6 rum och kök samt jungfrukammare och badrum. Dock ej värmeledning. – Efter 5 års vistelse på Vormsö flyttade vi så därifrån, inte utan saknad, kanske särskilt för mig och barnen. Vi fick många bevis på verklig vänskap och saknad. Rörande var gamle Hullos Påls pappa, som tidigt på morgonen stod i regnet utanför prästgården för att ta avsked. – Möblerna fraktades till Sviby på ett 20-tal vormsövägnar (gratis) och fördes se'n med skuta direkt till Reval. Barnen stannade en vecka hos tant Mia på sjukstugan, medan vi reste upp för att ta emot sakerna. På våren hade Saxby Greis Anet gift sig till Borrby Hannas, och vi hade i stället fått en annan Anet, från Norrby Lars, hon följde oss nu också på kortare tid till Reval. Den 1 jan. efterträddes hon av Agneta Aspelin från Rumpo Stoas, som stannade till slutet av febr., då hon reste till Gotland. Se'n dess ha vi haft Frida Greis från Odinsholm.

Första tiden i Tallinn var åtminstone för mig ganska långsam. Var så ovant mot på Vormsö, där så mycket folk kom till prästgården och allt skulle försiggå där. – Så småningom blev man ju mer bekant och nu behöver man inte mer klaga över ensamhet. Tvärtom brukar Frida ibland gruffa över att det alltid är folk som ska ha kaffe.

I början på januari kom Hullos Anders Mari för att ta emot lilla Inga, som infann sig den 12 januari efter svensk räkning, den 13 jan. efter estnisk. Hade även en tysk barmorska, fräulein Needre, till hjälp. Vi trivdes rätt bra i vår nya våning, men två olägenheter hade den: barnkammaren åt norr och – vägglöss. Därför började vi se oss om efter en annan, och funno så småningom en på Kentmanni 11 b, ett alldeles nytt hus. En lördag voro vi där och sågo på den, bestämde oss genast och på onsdagen flyttade vi dit. Denna rasaka takt mycket tack vare Westerblom, som var en ovärderlig hjälp. Detta är en modern våning, fyra stora, ljusa rum, litet modernt badrum, mycket litet kök och dito jungfrukammare. På taket en terrass för barnen att leka på. Där har nu värdinnan satt upp ett större nät, sedan Kerstin en dag tog sig för att klättra upp på stora taket (femvåningshus).

Till Revalsförsamlingen höra också Nargön utanför Reval och Rågöarna utanför Baltischport, därför tillbringa vi sommaren på dessa öar, som ju större delen av vintern får vara utan präst. Gudstjänsterna skötas då av s.k. föreläsare.

I slutet av april fingo vi besök av prästfamiljen på Runö. Fru Grönberg sökte läkare och fick genomgå en stor operation. Då hon sedan inte kunde resa hem genast efter sjukhusvistelsen, fick hon bli i vår våning, då vi flyttade till Nargö, och Westerbloms skötte om henne.

På Nargö hade Kalle läsbarn, som konfirmerades i Reval sista söndagen i juni (fem pojkar och fem flickor). Där bodde vi utmärkt hos en kaptensfru, Smith, estniska men svensktalande.

Innan vi flyttade till Rågöarna, gjorde vi med Lasse och Kerstin ett besök på Vormsö för att ta emot gåvor till sjukstugan, insamlade i Sverige genom hovrättsnotarie Hafström och fraktade till Vormsö av jagaren Vidar, som jämte tre syskonbåtar besökte Vormsö och Hapsal. Vi bodde på sjukstugan tillsammans med Kaleb Anderssons. Under tiden där fingo vi också vara med om att ta emot Ceciliakören från Göteborg.

Prästgården stod f.ö. mest öde, då fam. Pöhl bor i sin villa i Hullos. Kanse resa vi i sept. åter en gång till Vormsö, om sjukstugan då blir klar att

1984 års kulturstipendium till Edvin Lagman

Årets estlandssvenska kulturstipendium har tilldelats docenten och universitetslektorn Edvin Lagman, Linköping. Stipendiebeloppet är liksom förra året 5 000 kronor. Kulturstipendiet är instiftat av Estlandsutskottet av Riksföreningen Sverige-Kontakt, Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner och Hans och Lydia Pöhls minnesfond. (Angående allmänna riktlinjer för utseende av stipendiat se Kustbon 1983:2.)

Edvin Lagman har tilldelats kulturstipendiet "för hans omfattande och mångsidiga forskningar rörande estlandssvenskarnas folkliga kultur i dess olika aspekter, för hans vilja och förmåga att presentera egna och andras forskningsrön i en för en bred publik lättfattlig form och för hans ansträngningar att söka rädda så mycket som möjligt av våra kunskaper om den svenska folkspillran i Estland åt eftervärlden."

Edvin Lagman är född i byn Spithamn i Rickul kommun den 3 mars 1919. Efter avslutad sexklassig folkskola i hembyn fortsatte han sina studier vid svenska privatgymnasiet i Hapsal. Efter mogenhetsexamen där 1937 studerade han språk och littera-

turhistoria vid universitetet i Dorpat/Tartu under ca 3 år. Han kom som flykting till Sverige 1943 och återupptog sina språkstudier vid universitetet i Uppsala, där han avlade filosofisk ämbetsexamen (fil.mag.) 1947. Efter några års förvärvsarbete fortsatte han sina studier vid dåvarande Stockholms högskola, vilket resulterade i en filosofie licentiatexamen i nordiska språk och senare (1958) i filosofie doktorsgrad. Edvin Lagman har tjänstgjort som gymnasielärare i Hapsal och Stockholm och efter disputationen som universitetslärare vid universitetet i Stockholm och Linköping. Vid det senare universitetet har han varit ordinarie lärare och nyligen emeriterats. Han är sedan ett antal år dess representant i Svenska språknämnden.

Titeln på Edvin Lagmans doktorsavhandling är "Nuckömålets nominala ordbildning". Förutom systemet för ordbildningen och dess uppkomsthistoria behandlas där bl.a. också påverkan från grannspråken, f.a. estniskan, på nuckömålet. Av andra större arbeten som Edvin Lagman ägnat det estlandssvenska området bör nämnas "Ortnamn och terrängord i Estlands svenskbygd", "Estlandssvenskarnas

språkförhållanden" (båda dessa undersökningar finns i En bok om Estlands svenskar II resp. III A), "Delabialisering i de estlandssvenska dialekterna" (I annales litterarum estonicae in Suecia IV), "Estniska ortnamn i estlandssvensk form", "Participen i nuckömålet", "Estlandssvenska ortnamnsproblem" (de tre sistnämnda studierna i Svio-Estonica XVII-XIX), "De estlandssvenska dialekterna i Sverige" (i Estlands svenskar 25 år i Sverige). För sina vetenskapliga insatser på det estlandssvenska området kallades han 1972 till korresponderande ledamot av Kungl. Gustav Adolfs Akademien.

Edvin Lagmans insatser för samlingsverket En bok om Estlands svenskar liksom för tidskriften Kustbon torde vara väl kända för Kustbons läsekrets. Det bör dock understrykas att han som redaktör tjänat Kustbon längre än någon annan (redaktörerna i Estland inräknade) och att han i närmare ett halvt sekel lämnat bidrag till denna tidskrift.

Edvin Lagman är hedersmedlem i Svenska Odlingens Vänner.

Undertecknad har den angenäma plikten att på de samarbetande organisationernas vägnar framföra ett varmt tack till Edvin Lagman för hans vetenskapliga och kulturella insatser på det estlandssvenska området. Kulturstipendiet avses vara ett bevis för denna uppsaktning.

Elmar Nyman

inviga.

Dagen efter sedan vi kommit från Vormsö var lugn och vacker, varför vi genast packade för Rågö-färden. Det blev en härlig motorbåtsfärd på 4 tim. – Här trivs vi om möjligt ännu bättre än på Nargö, bostaden är utmärkt och stranden vid vackert väder en omtyckt lekplats för barnen. De äro också så brunbrända och pigga. Här finns många duktiga knyppleskor, varför vi så långt kassan tillåter ska förse oss med litet vackra spetsar.

Kalle har i dag rest till Tallinn för att göra diverse uppköp och förrätta en svensk vigsel. Brudparet kommer i morgon med "Vasa" från Sverige, det är en lärare vid Lunneveds folkhögskola och hans fästmö. Rektor Söderbäck därifrån (f.d. rektor på Birkas)

kommer med en hel klass folkhögskoleelever. De komma också på söndag över till Lilla Rågö, där rektor S. ska inviga ett genom honom själv upprättat hembygdsmuseum. Först på fredag morgon vänta vi Kalle hem igen och då i sällskap med Aspelin, som nu även skulle komma från Sverige.

Sommaren 1939 lämnade vi som sista rikssvensk prästfamilj Estland. Församlingen kände nog att därmed en förbindelse med Sverige skars av, därför var sorgen stor. Kanske hade också någon en föraning om vad de skulle få genomgå. Från många blev det ju för oss ett avsked för livet. En del har vi senare återsett i Sverige, men många, många ha försvunnit i det stora Ryssland. Om de nu är levande eller döda vet vi inte.

Till minnet av Alfred Heldring

Vi visste, att Alfred Heldring den senaste tiden inte varit vid full hälsa; ändå kom budet oväntat: den 5 april avled han.

Han var född 1909, då seklet ännu var ungt och gamla män på Nuckö hette Mats eller Kristian eller Ado och bar skägg, men yngre män rakade sig och kunde heta Kristof eller Axel eller något annat modernt. Alfred var också ett passande namn på den tiden. Estniska staten var ännu inte född, herrgårdar och prästgårdar blomstrade, och tsar Nikolai II härskade över allsammans.

Familjen Heldring bodde i Österby. Tre pojkar blev det i familjen och inga flickor, men i granngårdarna fanns det rikligt med kusiner av båda könen, och tråkigt behövde man inte ha. Underhållningsmaskiner fanns förstås inte, men det var så mycket att se i stugorna och i nötgårdarna, i skogen och vid stranden. Barndomen är ju den tid, då så mycket händer, och mycket av det som händer är stort och märkligt. Världshändelser inträffade förstås också då och då, och ibland angick de även barnen. Då Alfred t ex började skolan i Österby, behövde man inte längre läsa ryska, för tsaren var borta och estländska republiken hade blivit till. På Birkas gamla herrgård inträttades en svensk folkhögskola, och Johan Heldring blev arbetsledare i jordbruket där. Så kom det sig att familjen blev Birkas-bor.

Folkskolan i Österby var från 1800-talet och läraren likaså. Den nyinrättade fjärde klassen var inrymd i Paschles skola, och där mötte en an-

nan anda med nymodig lärare och en rentav galant ton mellan flickor och pojkar. Men det året kom pingstväckelsen till bygden, och därefter satt flickorna på rasterna mest uppe på hyllorna i klädskrubben och sjöng gudliga sånger. Det var inte roligt.

Efter fjärde klassen följde sju långa år i estnisk skola i Hapsal. Jag vet allt detta, för vi var kusiner och följdes åt genom klasserna och hyresrummen. Alfred var ett par år äldre och lika mycket klokare än jag. Detta drog jag nytta av, för min barnslighet varade längre. Våren 1930 tog vi den s k studentexamen. (Året därpå startade svenska gymnasiet.)

Småningom hamnade Alfred Heldring på "veldshuse", kommunkontoret i Rickul och blev därigenom en offentlig person. Platsen behöll han ända till överflyttningen. Naturligtvis var han på fritid med i sångkör, teater, idrott o a sällskapliga begivenheter, som han hade naturlig fallenhet för. Särskilt omtyckt var han för sitt goda humör och sin förmåga att se och ta vara på tillvarons nöjsamheter: göra fyndiga inpass eller berätta roliga historier. Så hade det varit redan under gymnasietiden och så har många lärt känna honom på våra möten här.

Sitt dagliga arbete utförde han på en byggfirma i Stockholm. Inom Svenska Odlingens Vänner deltog han i de flesta grenarna av föreningens verksamhet, var medlem av styrelsen och utsågs omsider till föreningens hedersmedlem.

Vårarna stryker förbi, åren skjuter fart, tiden föser oss vidare. Då en plats plötsligt står tom, söker sig vår tanke gärna tillbaka längs årens räcka. Så har vi gjort här. Bra är, om vi därvid kan finna så många goda minnen som Alfreds.

Jordfästningen ägde rum 26 april i Trons kapell på Skogskyrkogården. Förutom anhöriga deltog många vänner. Stockholms Arbetsledarkör hyllade den avlidne med sång och tal. Vid den följande samvaron talade SOV:s ordförande Th Lorentz och sjöng en folklig koral från Runö.

Familjen har förlorat en kär anförvant, föreningen en uppskattad medlem och vi alla en god kamrat och vän.

Viktor Aman

Dr Nils-O. Danell Allmän läkarpraktik

LÄKARMOTTAGNINGEN RÖRSTRANDSGATAN 62

Adr Rörstrandsg 62

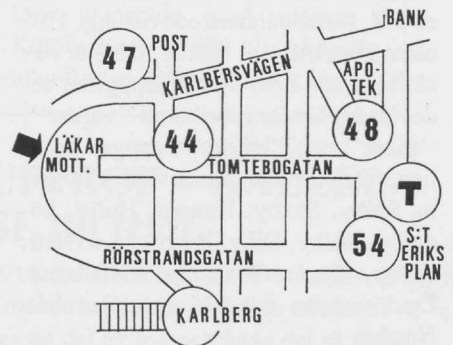
113 33 Stockholm

Tel. 08-31 15 50

Tidsbeställning

tel 08-31 10 18

(säkrast mornar/kvällar)

Einbybo i högtorgshallen

Rudolf Mitman från Einby, Nuckö, i Högtorgshallen, Stockholm.

Från Dagens Nyheter hösten 1983:

"... Här finns både bröd och skådespel. Vart går man om man vill uppleva matglädje och matkultur av sällan skådat slag här i landet..."

Vart går en invandrare som vill uppleva något av hemlandets tongångar...?

Signaturens kommentarer

Gå runt i hallen och leta rätt på affärsmannen! Skylt "Anna-Lisa Österqvist". Trots att Rudolf Mitman redan för ett antal år tog över "ruljangsen" sitter skylten kvar och den grånande damen står bakom disken när jag vandrar förbi.

Enligt mina papper är Rudolf M. född

Jörgen Hedman

Sista mantalsuppgiften från Ormsö under svensktiden

I Riksarkivet i Stockholm återfinns det Estländska Generalguvernementets arkiv. Detta arkiv rymmer en mängd upplysningar om livet under slutskedet av den svenska stormaktstiden. Som svensk ståthållare i Reval och tillika ekonomiståthållare fungerade under åren 1690–1710 Mathias von Porthen. Ett fragment av hans arkiv, årsberättelser från åren 1701, 1704 och 1709, finns också upptagna i detta Generalguvernementsarkiv. I volym nr 19, från år 1704, finns en räkenskapsberättelse, som innehåller en vackebok med en s.k. förmögenhetsredovisning. Förutom uppgifter om skatter, husdjur osv så finns där även mantalsuppgifter redovisade. Under rubrikerna "värdar", "söner" och "bröder", uppges samtliga vuxna, manliga inneväpnare i byarna Sviby, Saxby, Rumpo, Hullo, Söderby, Rälby, Diby, Borrbby, Kerrslätt, Förby, Bynäs, Tompo och Fällarna. Dock saknas det här uppgifter från Norrby.

By för by, ser redovisningen ut som följer:

Swübü: 12 1/2 hakar – 28 gårdar + 3 öde, 48 vuxna män: 27 värdar, 2 bröder o. 19 söner.

Saxbü: 4 3/8 hakar – 13 gårdar, 21 vuxna män: 13 värdar och 8 söner.

Rumpo: 3 hakar – 11 gårdar, 15 vuxna män: 11 värdar, 1 bror och 3 söner.

Hullo: 3 hakar – 11 gårdar, 21 vuxna män: 10 värdar, 2 bröder och 9 söner.

Söderbü: 2 hakar – 6 gårdar, 12 vuxna män: 4 värdar och 8 söner.

Revelbü: 4 5/8 hakar – 12 gårdar, 27 vuxna män: 12 värdar och 15 söner.

Dübü: 3 hakar – 7 gårdar + 4 öde, 14 vuxna män: 7 värdar och 7 söner.

1927, mamma Mathilda, f. Koinberg.

Jag har ej talat med affärsmannen men stått och tittat på kommersen. Han ser ut som en Mitman och talar Einby-dialekt.

HM

Borgbü: 8 hakar – 31 gårdar, 58 vuxna män: 31 värdar, 1 bror och 26 söner.

Kirsslett: 5 hakar – 13 gårdar, 21 vuxna män: 12 värdar och 9 söner.

Förbü: 4 hakar – 11 gårdar, 18 vuxna män: 11 värdar och 7 söner.

Bünäs: 1/2 hake – 2 gårdar, 3 vuxna män: 2 värdar och 1 son.

Tompo: 4 hakar – 13 gårdar, 20 vuxna män: 13 värdar och 7 söner.

Fellena: 1 hake – 4 gårdar, 4 vuxna män: 3 värdar och 1 son.

Sammanlagt upptas bebyggelsen på Ormsö som 54 13/24 hakar, bebodda, med 162 gårdar. Öde ligger 3 7/24 hakar och 7 gårdar. Antalet vuxna män uppgår till 282 st., fördelade så: 156 värdar, 6 bröder och 120 söner. Av dessa är det dock enbart värdarna som är namngivna. Under den stora pesten 1710–11 skall 25% av befolkningen ha dött.

Befolkningsstatistiskt skulle man kunna göra en jämförelse med den svenska befolkningen i Röicks, på Dagö, där det finns noggranna siffror angivna för år 1752. I Röicks fanns detta år 359 manspersoner: 87 värdar, 108 söner, bröder el. drängar, 41 gubbar och 123 pojkar. Den kvinnliga befolkningen uppgick till 374 personer, fördelade på 85 värdinnor, 104 döttrar, systrar el. pigor, 37 gummor och 148 flickor.

Av dessa kan då enbart de tre första kategorierna män användas till att jämföras med mantalsuppgifterna på Ormsö. Röicks mantal uppgår då till 236 vuxna män år 1752 jämfört med Ormsös 282 vuxna män år 1704.

En överslagsberäkning ger vid handen att Ormsö 1704 bör ha haft ca 900 inneväpnare. Detta bör kunna ge en fingervisning om befolkningens storlek, även om ett antal osäkerhetsfaktorer som a) att alla byar ej finns redovisade på Ormsö, b) att pesten kan ha åstadkommit en snedbalans i befolkningsunderlaget i Röicks och c) att några lösmän eller frikarlar alls ej

Exilestniskt hederspris till Svante Jakobsson

Enligt EPL – Estniska Dagbladet i Stockholm – har fil. dr Svante Jakobsson, förutom fyra ester i Sverige, ur dr Arthur Puksovs fond tilldelats ett hederspris på 1500 kanadensiska dollar (ca 9.000 Sv.kr.).

Svante Jakobsson erhöll priset för sina studier över uppkomsten av svenska bosättningar i de baltiska staterna, i synnerhet inom biskopsstiftet Ösel-Wiek. Studierna redovisar han i sin bok *Osilia-Maritima 1227–1346*.

Estlandssvenskarna gratulerar sin frände.

Hugo Mickelin

P.S.

På vår exp. Vikingagatan 25, Stockholm kan ovannämnda bok inköpas eller beställas per tel. 08-32 48 78. Där finns även Svante Jakobssons doktorsavhandling *Från fädernejorden till förfäders land*.

finns nämnda bland männen på Ormsö, gör en dylik beräkning något osäker.

År 1712 uppges det på Ormsö finnas 463 överlevande efter pesten, mot 161 döda, här saknas dock siffror från några av byarna. Kanske gissningen att inneväpnarantalet skulle ha uppgått till ca 900 ej är så tokig iallfall!

Om förbindelsen Ormsö-fastlandet vintern 1984, om dagens "baron" på Ormsö och något annat

*Sviby flickor i slåtterarbete
1933. SOV:s fotosamling.*

Det förtäljes att isförhållandena varit dåliga under den gågna vintern, då vädret varit milt. Endast några våghalsiga har tagit sig fram isvägen till Hapsal. Ormsö har under vintern dock haft flygförbindelse 3 gånger per vecka till och från Rohuküla (Rus). Folket har döpt det lilla flygplanet till "metsavaht" – skogvaktaren. Upp till tolv resenärer kan planet ta ombord. I regel räcker det, men någon gång får extra turer företas, då även förnödenheter transporteras. Planet har varit mycket beroende av väderleksförhållandena. På Ormsö används som flygplats gärdet bakom tidigare maskinhus i Hullo.

Åter till isförhållandena. En i Sviby bosatt mångsysslare hade dock för avsikt att på "vårt gamla sätt" märka vintervägen över isen Ormsö – Hapsal – men först i mars. Mannen ifråga kallas för "Ormsö-baronen Kuusk", då han i Sviby är "storbonde" jämfört med de andra.

I stallet på förutvarande Vävarsgård har han 4 mjölkkor (maskinmjölkning), ungdjur, 3 hästar, svin – alltid 4–5 st. (På våren skaffar han grisar, på hösten säljes fläsket.) Kreatursbesättningen inkluderar dessutom får och annat. "Baronen" är av myndigheterna utsedd att förse öborna med matvaror. Han är bilförare för det kooperativa och har dessutom egen transportbil, med vilken han under sommarmånaderna till ön hämtar varor – två gånger per vecka – och kör runt för distribution. Under vintern beställer han varor per flyg och avhämtar dessa vid "flygplatsen" i Hullo. Själv bor han i Ny-Bentas hus och kreaturen som ovan sagts i en utbyggd ladugård på Vävarsgården. Som undertecknad tidigare erfarit blev Hans och Maria Grundsten från Ny-Bentasa förvaltare av Vävarsa, innan dess ägare Johan och Maria Stenholm den 18 juli 1944 med "Juhan" anlände till Sverige. Efter Hans

Tisdagsträffen

Efter många trivsamma kvällar i nyrenoverad lokal har vi nu tagit sommarlov. Många fina arbeten har tillverkats, bl.a. har vi med stort intresse följt en ormsödräkt av gammal modell (från Schlichtings tid) tillblivelse. Stor ambition och flitiga besök på Nordiska Museet har gett resultat. Nu väntar vi med spänning på slutresultatet.

Då intresset för att träffas och arbeta tillsammans håller i sig bestämde vi att fortsätta i höst. Katarina har lovat ställa upp med nycklar och kaffepanna. Närmare besked kommer i Kustbon nr 3.

I. A-n

OBS

Den planerade Korkis-dagen i Kumla 2 sept. 1984 blir ej av nu utan **flyttas fram** till nästa år.

UPPROP – KALLELSE till träff

1919 års män från Ormsö kallas till "mönstring". När vi fyllde 60, träffades en del av oss och hade det så trevligt.

Under innevarande år – 1984 – kommer vi undan för undan att gå över gränsen 65.

Varför inte en 65-årsträff *tillsam-*

Grundstens död bodde änkan kvar i Vävars-huset. Detta brann ned för drygt 20 år sedan, och änkan var nära att bli innebränd. Ladugårdsbyggnaden och bastun räddades. Eldsvådan förklarar varför "Ormsöbaronen" bor hos Ny-Bentas.

På Ormsö finns bageri.

Hos Sviby-Norrenda, vid vägen till Hullo, har affären åter öppnats. Den var stängd ett år på grund av att försäljerskan – en officersfru – kom på obestånd.

Nu är affären öppen 3 dagar per vecka, då affärsbiträdet kommer från Hullo.

Närboende kan där köpa matvaror som bröd, socker, salt, gryn och torrvaror (om det finns).

HM

ÅRSMÖTET 1984

SOV:s årsmöte ägde rum lördagen den 24 mars i Eesti Maja i Stockholm. Deltagarantalet var kanske mindre än föregående år, men stämningen var god.

Först sjöng vi "Svensk jag är", varpå Viveca Mickelin spelade pianosolo: In der Nacht av Schumann.

Sedan hälsade ordföranden alla välkomna och han hade mest gott att säga: föreningens medlemsantal är konstant och ekonomin har förbättrats. 40-årsjubileet den 28 augusti 1983 på Solliden blev lyckosamt, många deltog och alla väggar sprängdes. Ungdomsavdelningen bildades den 16 februari 1984 i våra trevliga lokaler på Vikingagatan 25. Stora förberedelser pågår för närvarande för SOV:s 75-årsjubileum den 26 augusti i restaurangen vid Mässhallarna i Älvsjö.

Ordföranden bragte i åtanke de många landsmän som under verksamhetsåret avlidit. Unisont sjöngs "Jag lyfter mina händer".

Hans-Erik Säterblom spelade violinsolo: Menuet av Mozart, vid pianot Viveca Mickelin, och det musikaliska inslaget, som var mycket njutbart, avslutades med violinsolo av Viveca Mickelin ur Elgar, Salut d'amour, vid pianot Brigitta Lorentz.

Föreningens verksamhetsberättelse upplästes av kassören Bertil Westerman och revisorernas berättelse av ordföranden Thomas Lorentz. Arkivgruppens rapport upplästes av Monica Ahlström och bygderådets rapport av Tomas Dreijer. Så valde vi en del styrelseledamöter.

Thomas Lorentz omvaldes till ordförande för nästa år. Göran Treiberg avgick och Monica Ahlström som varit adjungerad ledamot, valdes till med-

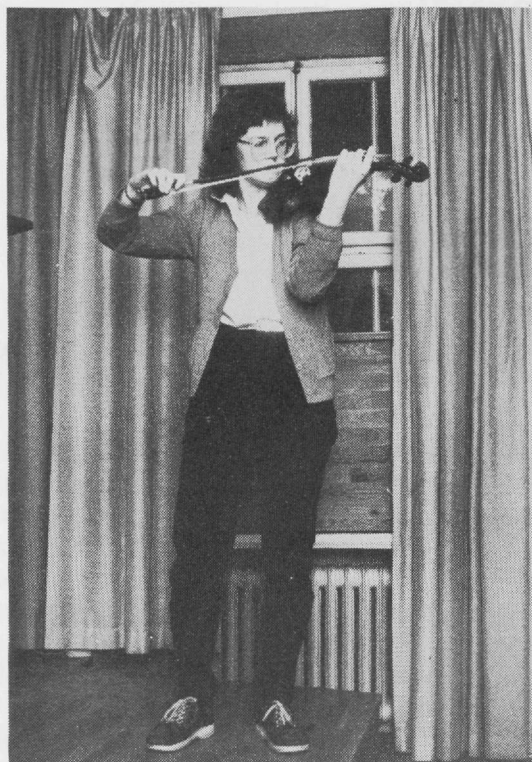
mans med kvinnan du delar bostadsyta med?

Obs!

Nu vill vi även ha med alla ormsöflickor årgång 1919 tillsammans med sina "husfäder".

Uppmanare:

Ärkors Johan från Fällarna
Ring Landman 08-36 36 67
eller skriv under adr.
Flystaslingan 8,
163 60 Spånga.

Monica Ahlström, ny i SOV:s styrelse (överst). Vid styrelsens konstituering blev Monica sekreterare och förra sekreteraren Karin Espling-Ericsson vice ordförande. Viveca Mickelin, en av kvällens båda solister (nederst). Foto Ronnie Ericson.

lem i styrelsen. Thomas Dreijer omvaldes till medlem i styrelsen.

Revisorerna:

Ingrid Zeisig-Hellman, omval
John Engdahl, omval

Suppl.:

Arnold Lindgren, omval
Valberedning
Aina Dans-Karlsson, omval (sammansällande)

Uno Lemberg, omval
Börje Nyman, omval.

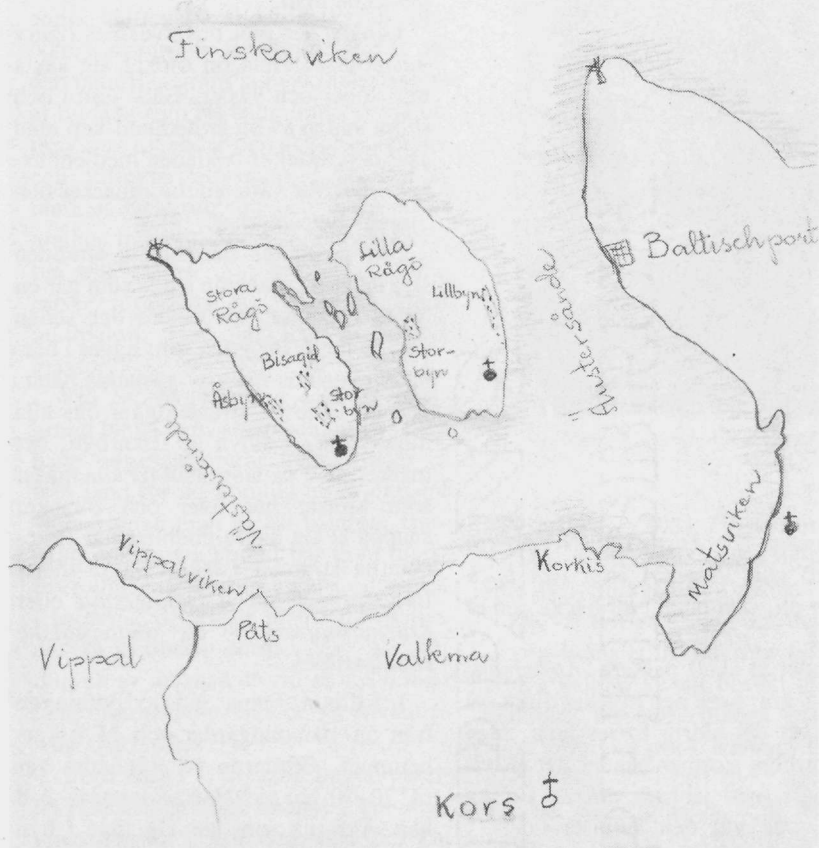
Årsavgiften kvarstår för 1985 oförändrad med 25 kr.

Nu tog den officiella delen slut, men många stannade kvar när kvällen avslutades med Modersmålets sång.

Text: *Algot Brun*

Foto: *Ronnie Ericson.*

Rågökvällen

Så har vi då avverkat Rågökvällen i SOV:s bygdeserie. Fredagen den 6 april kl. 6 startade vi i Eesti Maja och man bänkade sig vid dukade bord enligt gammal invand sed. Nära 100 personer hade infunnit sig, varav c:a 2/3 var rågöbor.

Kvällen öppnades med dragspelsmusik av de numera välkända rågöspelmännen bröderna Enggrön som fått sällskap av en spelman av den yngre generationen, Krister Svedberg, vars morfar en gång i tiden också var duktig spelman.

Sedan drog Herbert Stahl några rågölåtar på sitt ryska dur-spel (inropat på hembygdsgården på Skansen).

Efter denna musikaliska inledning blev det Karin Ericssons tur att presentera fortsättningen av programmet, och det gjorde hon på sitt vanliga klämmiga sätt.

SOV:s styrelseordförande Thomas Lorentz hälsade sedan alla välkomna till denna SOV:s bygdekställning, den fjärde i ordningen, och vi sjöng modersmålets sång till hans frus, Birgitta Lorentz, ackompanjemang.

Sen var det dags att avnjuta kaffet med tillbehör och gästerna fick tillfälle till en pratstund med grannen vid bordet – det är inte så ofta man kan träffas numera och få tillfälle till en pratstund med gamla bekanta, och många kom ju långväga ifrån.

Snart blev det dags att gå vidare i programmet och det fortsatte nu med sång till cittra av Irene Pella från Dampers Ri, Adele Svedberg från Missommers och Alice Wiklund från Lillby Börs; deras sånger var hämtade bland våra skolsånger hemma på Rågöarna och ur en rågöflickas visbok.

Ja, så var vi då framme vid den allvarigare delen av programmet. Arnold Lindgren från Djugården berättade om Rågöarnas äldre historia, som han visat sig ha ett stort intresse för. Han tog oss med några hundra år tillbaka i tiden med funderingar över när rågöborna kom och bosatte sig på öarna, varifrån de kom o.s.v. Redan 1283 nämns ön Rogoy. Var svenskarna redan då bosatta där? Öns svenska namn talar härför. Vilka var de som kom? Var de kanske rospiggare eller kom de

ifrån Dalarna, som rågöborna själva hävdar.

Vi fick också höra hur Stora Rågös bönder kämpade för sin rätt – de hade 1345 köpt sin ö fri av abboten i Padis kloster för 34 mark silver till evinneligg besittning, men godsägarna envisades att fortfarande vilja beskatta dem, och många var de resor bönderna fick göra till de svenska kungarna för att söka hjälp och ända in på 1700-talet gick kampen.

Lilla Rågö tillhörde nu Kegels ordensgods och öarna var i administrativt hänseende skilda åt vid friköpanandet av Stora Rågö, men i slutet av 1620-talet skildes Lilla Rågö från dåvarande kronogodset i Kegel och såldes till godsägaren Ramm i Padis. Nu hörde öarna åter ihop, men Lilla Rågös bönder blev livegna, medan Stora Rågös bönder tidigare ju friköpt sin ö.

Vi fick också höra om Polens härjningar och illdåd på öarna i början av 1600-talet och om böldpesten som på 1700-talet skördade 2/3 av befolkningen. Han kom också in på tsar Peters och Katarina II:s stora planer att göra en örlogshamn av sundet mellan Baltischport och Lilla Rågö och det stora vågbrytarbygget tvärs över sundet, som också kom igång med hjälp av 700 krigsfångar men måste läggas ner på grund av det stora havsdjupet och strömmarna i vattnet som förde bort allt byggmaterial.

Ja, detta är bara en liten sammanfattning av ämnet, det framfördes mycket utförligare, och att ämnet var intressant märkte man på tystnaden i salen.

Nu var vi framme vid nästa punkt, "Hemön", en dikt av Joh. Pöhl, den kom med på sångbladet, som ett litet minne från författaren till alla hans elever på Rågöarna under åren 1906–1944, men när Rågö-kvällen var inne hade den blivit tonsatt och fått 2 melodier – en av Irene Pella och en av Herman Pöhl.

Den sjöngs nu av våra tre sångerskor med verklig känsla och inlevelse. Vi uppmanades också att lyssna noga på orden, och vi rågöbor följde med till öarna där aftonsolen sänkte sig i vågen, till månbelysta stränder och stigar, vi var med om flyttfåglarnas ankomst på våren, vi såg våra ljusa sommarängar med rönn och lind, vi såg hela ögruppen, lugnet, stillheten och

Här sjungs gamla ramsor. Foto Ronnie Ericson.

vågskvalpet mot stränderna, men också bränningarna mot klipporna vid norra kusten där höststormarna piskade vågorna i skum. Allt detta såg vi till sångens toner och vi var i minnet några ögonblick hemma i vårt kära Rågöland.

Sen var det dags för undertecknad att ta alla med på en rundresa – först till kusten på fastlandet som rågöbon i alla tider haft flitiga förbindelser med. Längst i norr finns udden Pakerort med sin fyr som stod högt, ca 25 m över havet. Det är nämnda udde som gett Rågöarna deras estniska namn Pakri saared. Vi följer kusten söderut och kommer till Mola där tsar Peters "pir" skulle ha sitt fäste på fastlandet. Strax söder härom ligger staden Baltischport, Rogervik el. Rådervik på rågömål, där rågöbon gjorde sina inköp och sålde sin fisk. Nere i Matsviken står Mattias kyrka dit Lilla Rågö har hört tidigare, men efter 1850 kom Lilla Rågö liksom även tidigare Stora Rågö att tillhöra Kors kyrka som ligger c:a 6 km inåt landet söder om svenskorten Korkis. Vidare längs stranden kommer vi till Vippal och Neve, alla välkända orter för rågöborna där de i forna tider vandrat på väg till sina dagsverken både för kyrka och herrgård.

Skall man till Rågöarna, är bästa förbindelsen via Baltischport. Måndagar, onsdagar och fredagar går postbåten och då kan man för en liten slant få följa med. – Så är vi då på väg till Rågöarna eller äiana (öarna) som rågöbon själv kallar sina öar, man kallar

dem också för *Aust'räi* och *Väst'räi* (Österö och Västerö) eller *vån back* och *än el. eden back* (vår backe och er backe).

Sundet vi skall passera, *Äustersån-de*, är 3 km. brett och mycket djupt, så djupt, att det aldrig fryser igen, men vid nordliga stormar händer det att viken fylls med isblock utifrån Finska viken, och vid den kallaste tiden, i februari, kan isblocken frysa ihop och det blir en mycket knagglig is; på senare tid passade då rågömännen på att dra not på isen. Man fick strömming. Det gällde att se upp, vände sig vinden kunde isen vara borta igen på några timmar.

I det här sundet nedanför Lillbyn har också Rysslands siste tsar Nikolai II med sin lustjakt "Standart" legat sida vid sida med kejsar Wilhelm och hans lustjakt "Hohenzollern", här kom de iland och promenerade; data från ett sådant besök är inhuggna i en sten i *Kapp'l häina* av Thomas Österberg.

Framför oss ser vi Lilla Rågö, *Äust'räi*, bre ut sig från norr till söder, den är 6 km lång och 3 km bred. I norr ser vi klinten (*bjäre*) stupa 12–13 m rakt ner i havet. Vi fortsätter med blicken söderut längs stranden, här ser vi stenbrotten och *stänbruggja*, minnen från ryska tsartiden. Högre upp på land finns många minnesmärken från tidigare orostider. Mitt på öns östra strand ligger Lillbyn långsträckt utmed kusten på en kalkstensås. Söder om byn nära stranden står det Lilla kapellet och det fanns där redan när rågöbon

tillhörde kyrkan på fastlandet dit man för endast vid de större helgerna, här hemma hade man en *kapp'lläsar* av öns egna män.

Längre ner mot öns sydspets ligger *Äusternäse*. Hela ön sänker sig sakta mot söder och väster. Både norra och södra änden av ön är hedlandskap med åsar och svackor beklädda med enbuskar – här var våra smultronmarker och djurens betesmarker.

När postbåten närmar sig stranden styr den rakt emot sin stege som går en bit ut i vattnet, här vindas den sedan upp på land. Bryggan som ligger i närheten används mest av gästande båtar. Här på Lillbyns strand ligger öns alla motorbåtar. Lillbyn är fiskarbyn, det märker man på långt håll på alla måsar som kretsar här över och försöker snappa åt sig några godbitar när fiskerbåtarna kommer i land. Några meter från stranden har vi *Kuningsstäle* eller *Katrinabackan* – ett minnesmärke från tsartiden.

I Lillbyn fanns vid avflyttningen från ön 10 bondgårdar och 11 fiskarhemman. Gårdarna på Rågöarna var på 20–70 har och fiskartomterna 2–8 har. Åkrarna som här låg inne i byn bestod till stor del av grovt kalkstensgrus och var inte så bördiga, men boskapen gav sitt och fisket resten och man levde ganska gott.

Rakt västerut från Lillbyn går en grusväg tvärs över ön mot Storbyn som ligger på öns västra strand, man passerar nu *Lässma* – ett låglänt område nyttjat som betesmark. Här finns alskogsdungar på bägge sidor och små åkrar omgärdade av stengårdar som öar ute i *karevall'n*. Efter mindre än en halvtimme är man framme i Storbyn. Här är jorden bördigare, här trivs också fruktträd och bärbuskar bättre.

I Storbyn fanns vid avflyttningen från Rågöarna 14 bondgårdar. En av de utdöda gårdarna vill jag även nämna, det är Ipp-gården med öns sista rökstuga. På initiativ av Per Söderbäck, som även skrev boken *Rågöborna*, flyttades stugan till kommunens mark, fick nytt halmtak och blev nu vårt hembygdsmuseum, det enda i sitt slag i Estland. Rågöborna från bägge öarna skänkte hit gamla redskap och husgeråd, även *spikan* flyttades hit. Här byggdes senare ett dansgolv och det blev en given festplats.

Varje by delades i *norrends* och *såderends* för djurens skull. Hälften av byns djur betade alltså på norra och andra hälften på södra änden av ön. Några stängslen fanns inte annat än den naturliga gräns som åkrar och ängar bildade som ett bälte mitt genom ön från norr till söder och skilde Storbyns och Lillböyns betesmarker åt. Betesmarken gick runt ön och fanns även mellan byarna. Söder om byn fanns två små insjöar: *Storträske* och *Lihlträske*, omgivna av alskog och däri vildhallon. Här häckade sjöfågel i massor.

Vid Storbyns strand som är långgrund fanns byns småbåtshamnar, man hade byggt stenpirar några meter ut från land för att komma ut på djupare vatten innan man gick i båtarna. Härifrån öns västra strand har man utsikt över alla småöar som ingår i ögruppen Rågöarna, de ligger utströdda mellan de två bebodda öarna. Man får här intryck av att man är vid en insjö med land runtomkring. Småöarna användes som slåttermark.

Stora Rågö (Väst'raii) ligger parallellt med Lilla Rågö knappt 2 km västerut, den är 7 km lång och 2,5 km bred. Skall man dit har man här på öns östra strand 3 landningsställen att välja på, rakt fram ligger *Re stäin*, Röda stenen, en c:a 1 m hög röd stenbumling som står där som märke. Det går också bra att gå iland något söderut vid Korsnäs holmen eller längre norrut vid Lagnes (*Lagänis*) där man hade fiskerbodar och -redskap.

Här ovanför stranden var det betesäng, *Norränge*. Fortsatte man rakt upp kom man till *Äiskit åkern*. Genom åkern gick en större väg mot *Storbyn*, öarnas största by. Här fanns vid avflyttningen från öarna 19 gårdar. Mitt genom byn gick en bred gata *Storgatna*, där man på kvällstid ofta såg bönderna ta sig en pratstund vid någon grind.

Från Storbyn går *Västergatna* mot *Åsbyn* som ligger vid öns västra strand med utsikt mot *Västersändi* och fastlandet. Här i byn fanns vid avflyttningen från öarna 10 gårdar.

Från Storbyn norrut går *Norrgatna* mot *Bisagjärdbyn*, som var öarnas minsta by. Här fanns vid avflyttningen från öarna 6 gårdar. Öns alla 3 byar låg på södra halvan av ön. Åkrarna här var ganska bördiga. Vid Lagnes tillkom

Irene, Alice och Adele låter sången klinga.

Foto Ronnie Ericson.

vid storskiftet 1931 7 fiskartomter där 4 rågöfamiljer hade byggt sig nya hem före avflyttningen från öarna.

Ön var fattig på skog och man måste skaffa bränsletillskott från fastlandet. Norra halvan av ön bestod av mager hedmark, här fanns många små grunda sjöar som kallades *vadina*. Längst i norr fanns en liten fyr, *Albesäurn*. Kusten här stupar ca 6 m rakt ner i havet.

Skolan på Rågöarna startade på 1860-talet av 2 självlärdade män, på Stora Rågö Johan Enggrön och på Lilla Rågö Tomas Österberg. De höll 1 dags skola helt gratis i sina hem. Också på Stora Rågö fanns ett kapell och en föreläsare av öns egna män. I början av 1890-talet skildes öarna från Kors kyrka och kom att höra till St Mikael's församling i Reval.

Rundresan på öarna slutade med några bilder från öarna. Efteråt sjöng vi alla Du hemmets jord.

Rågömål var nästa punkt på programmet. Man sjöng gamla ramsor på rågömål som förr sjöngs när barnen vaggades till ro, spelmännen ackom-

panjerade. Sedan blev det en dialog skriven av Arnold Lindgren där han själv talade Stora Rågö-mål och Sigrid Öström på Lilla Rågö-mål. Syftet var att framhålla olikheten i öarnas dialekter.

Nästa programpunkt blev "Hemön" en gång till. Nu var det Herman Pöhls tur att spela sin melodikomposition som pianosolo.

Med bröllopslåtar från Rågöarna avslutades programmet. I ett Rågöbröllop fanns många s.k. *kallfolk* som hade olika arbetsuppgifter och de hade också varsin egen melodi att dansa efter. Dessa melodier spelades nu i tur och ordning och när det var dags för sista låten blev det en rågöringdans för alla hågade dansare och eftersom det var trångt i salen gick dansen ut genom en dörr och in genom en annan och man sjöng som förr i tiden: *He liftas au, å he liftas au* – det tar slut å det tar slut. Och slut var det på denna minnens kväll för rågöborna, jag hoppas att också övriga gäster hade behållning av kvällen!

Ingeborg Andersen

Estlandssvenskarnas traditionella

HÖSTFEST

kommer i år att äga rum lördagen den 10 november. Mera härom i nästa nummer av Kustbon.

Styrelsen för S.O.V.

Borrbybor från Ormsö på 40-årsträff

Borrbyborna bänkade kring kaffebordet. Foto Monica Ahlström.

Nästan på dagen fyrtio år efter ankomsten till Skeppsbron i Stockholm samlades ett antal personer från Borrby, Ormsö, i S.O.V:s lokaler vid Vikingagatan 25 för att återuppleva minnen och händelser från seglatsen en stormig februarinatt 1944 efter upprottet från hemön. Av totalt tjugo i flyktbåten hade nio personer, några med anhöriga, hörsammat kallelsen till minnesträffen. De sex personer, vilka avlidit under åren som gått, hedrades med en tyst minut.

Som vanligt vid estlandssvenska träffar sjöngs de gamla välkända sångerna från hembygden. Minnen berättades dels på rikssvenska, dels på det heliga språket, estlandssvenskan. De gamla bilder i svartvitt från hembygden liksom nytagna i Sverige som visades ställde vissa krav på tolkningen, ett gott bevis på tidens gång. Men trots de många åren kändes det helt naturligt att återknyta kontakten.

För oss unga utgjorde sammankomsten en nyttig påminnelse om att vi har att söka våra rötter längre bort i tid och rum än i fyrtioalets dramatiska händelser.

Monica Ahlström

Obs!

Ett antal ex. av C. Russwurms bok "Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehtlands und auf Runö" (Reval 1855) i faksimilupplaga finnes ännu att köpa i Tyskland. Pris 650-750 sv.kr. per band, beroende av det antal beställningar som kommer in. Ev. porto tillkommer.

Skriftlig beställning sändes till S.O.V.:s expedition före den 31 augusti 1984.

Styrelsen för S.O.V.

ESTLANDSSVENSKARNAS HEMBYGDSDAG

tillika Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner
75-årsjubileum firas

**söndagen den 26 augusti 1984
i Mässrestaurangen, Älvsjö, Stockholm**

Kl. 10.00 Portarna öppnas

Kl. 11.00 Kort andaktstund. Officiant Ivar H. Poëll

Dagens högtidstal hålles av Elmar Nyman över ämnet "Svenska Odlingens Vänner som främjare av den svenska nationella rörelsen i Estland"

Utdelning av 1984 års estlandssvenska kulturstipendium

Presentation av vinnarna i UNGDOMSTÄVLINGEN, prisutdelning

Utställning om S.O.V:s verksamhet genom åren.

Sång och musik. Lotteri, bokförsäljning.

Entré och förtäring (kaffe med pirog och kaka) kr. 50.

Kommunikationer: pendeltåg eller buss till Älvsjö station. Fri bilparkering.

*Hjärtligt
välkomna!*

Styrelsen för Svenska Odlingens Vänner

KUSTBON 1944 – 1984

i Sverige

En översikt av Hugo Mickelin

1. Utgivare

juni 1944 – juli 1945
Riksföreningens Estlandsutskott
aug. 1945 –
Svenska Odlingens Vänner

2. Red. & exp.

juni 1944 – mars 1956
Kommittén för estl.svenskarna/Riks-
föreningens lokal, Tunnelgatan 23,
Stockholm
maj 1956 – dec. 1976
c/o Broman,
Eknäsvägen 2, Stockholm
mars 1977 –
SOV:s kontor,
Vikingagatan 25, Stockholm

3. Redaktörer

juni 1944 – apr. 1945
Folke Lindström
juni 1945 – dec. 1946
Manfred Nyman
febr. 1947 – dec. 1949
Edvin Lagman
febr. 1950 – dec. 1951
Elmar Nyman
febr. 1952 – juli 1952
Manfred Nyman
sept. 1952
Anders Stenholm
dec. 1952 – juni 1960
Manfred Nyman
okt. 1960
Albert Vesterby
dec. 1960 – mars 1961
Anders Stenholm
juni 1961 – mars 1964
Edvin Lagman
juni 1964
Elmar Nyman
sept. 1964 – mars 1966
Edvin Lagman
juni 1966 – mars 1967
Viktor Aman
juni 1967 – juni 1968
Elmar Nyman
sept. 1968
Edvin Lagman
dec 1968 – mars 1969
Elmar Nyman
juni 1969
Viktor Aman
sept. 1969

Edvin Lagman
dec. 1969
Elmar Nyman
mars 1970 – okt. 1970
Edvin Lagman
dec. 1970 – juni 1975
Viktor Aman
okt. 1975 –
Edvin Lagman

4. Ansvarige utgivare

juni 1944 – dec. 1946
Sigurd Curman
febr. 1947 – juni 1960
Manfred Nyman
okt. 1960 – sept. 1967
Edvin Lagman
dec. 1967 – okt. 1970
Elmar Nyman
dec. 1970 – juni 1981
Hugo Mickelin
sept. 1981 –
Thomas Lorentz

5. Redaktionssekreterare

juni 1944 – juni 1945
Manfred Nyman
1946 – 1948
Rita Rosen (Holmberg)
1949
Olle Lindström
febr. 1950 – juni 1972
Lars Broman
okt. 1972 – juni 1979
Maria Broman
sept. 1979 –
Hugo Mickelin

6. I redaktionen

juni 1944 – dec. 1948
Viktor Aman
Lars Broman
Gerhard Hafström
Anton Vesterberg
jan. 1949 – sept. 1970
Ingen
dec. 1970 – mars 1973
Johannes Hammerman
Alex. Samberg
Alex. Treiberg
juni 1973 – mars 1975
Johannes Hammerman
Alf Heldring

Alex. Samberg
juni 1975 – sept. 1978
Göran Treiberg
Birger Westerberg
dec. 1978 – mars 1984
Tomas Dreijer
Göran Treiberg
juni 1984 –
Tomas Dreijer
Göran Treiberg
Inger Söderlund

7. Distribution från:

juni 1944 – juli 1947
Komm. för estl.sv. Tunnelg. 23 Sthlm
sept. 1947 – dec. 1966
Härnösands Boktryckeri AB, Härnö-
sand
mars 1967 – dec 1975
Bröd. Lagerström AB/Svenska Tryck-
centralen AB, Stockholm
(gn A Hööglund & Co)
mars 1976 –
SOV-s exp. Vikingagatan 25, Stock-
holm

8. Resumé över distributionsmåna- der.

1944 juni augusti oktober december.
1945 febr. april juni aug. okt. dec.
1946 febr. april juli sept. nov. dec.
1947 febr. april juli sept. nov. dec.
1948 mars juni aug. okt. dec.
1949 febr. maj aug. okt. dec.
1950 febr. maj aug. okt. dec.
1951 febr. maj aug. okt. dec.
1952 febr. apr. juli sept. dec.
1953 febr. maj juli okt. dec.
1954 mars maj juli okt. dec.
1955 mars maj aug. okt. dec.
1956 mars maj aug. okt. dec.
1957 mars apr. juli okt. dec.
1958 mars juli okt. dec.
1959 mars juli okt. dec.
1960 febr. juni okt. dec.
1961 mars juni okt. dec.
1962 mars juni okt. dec.
1963 mars juni sept. dec.
1964 mars juni sept. dec.
1965 mars juni sept. dec.
1966 mars juni okt. dec.
1967 mars juni sept. dec.
1968 mars juni sept. (nr 4-68 - jubile-
umsskrift)
1969 mars juni sept. dec.
1970 mars juni okt. dec.
1971 juni okt. dec. (nr 1-71 - Birkas-
boken)
1972 mars juni okt. dec.

Till minnet av Herman Marcus

Våra led glesnar. Med Herman Marcus, som avled den 8 mars, har en av märkesmännen bland estlandssvenskarna gått ur tiden, och tankarna går tillbaka till de arbetsfält och uppgifter som band oss samman i våra strävanden för gemensamma ideal och mål.

Herman Marcus föddes på Nargö 1909 som äldste son i en lotsfamilj. När nargöborna under första världskriget tvingades flytta från sin ö, stängdes också lotsstationen på Nargö, och verksamheten flyttades till Reval. Familjen Julius Marcus, liksom flera andra nargöfamiljer, blev revalabor. Sedan dess har nargöborna varit i majoritet bland revalssvenskarna.

Herman Marcus gick först i svensk folkskola, studenten tog han i Gustaf-Adolfsgymnasiet i Reval och sin cand.iur. vid Dorpats universitet. Han gifte sig 1931 med läkardottern Helmi Kukk.

Hågen till sjön låg Herman Marcus av tradition i blodet och redan år 1930 tog han hand om det administrativa för lotsarna i Reval. Därifrån flyttade han

1973 mars juni okt. dec.
1974 mars juni okt. dec.
1975 mars juni okt. dec.
1976 mars juni sept. dec.
1977 mars juni sept. dec.
1978 mars juni sept. dec.
1979 mars juni sept. dec.
1980 mars juni sept. dec.
1981 mars juni sept. dec.
1982 mars juni sept. dec.
1983 mars juni sept. dec.
1984 mars juni

emellertid till Skatteverket och avancerade så småningom till överinspektör vid dess finansavdelning – en position som inte var lätt att nå för estlandssvenskar. Högre poster inom estniska ämbetsverk skulle helst innehåvas av personer med estnisk nationalitet. Denna tjänst innehade han t.o.m. uppbrottet från Reval i september 1944.

Herman Marcus' insatser bland oss estlandssvenskar i både kyrka, skola och föreningsliv är välkända, men till hans största förtjänster i samband med Estlands svenskar hör otvivelaktigt hans insatser vid överflyttningen av vår folkgrupp 1944 till Sverige. Till sammans med undertecknad tillhörde han den kommission som med representanter för den tyska civilförvaltningen och tyska och estniska säkerhetstjänsten granskade ansökningarna för resan till Sverige. Vid de oftast rätt så hårda duster som måste utkämpas – speciellt med den estniska säkerhetstjänsten – var Herman Marcus' lugna och sakliga diplomati en stor tillgång.

När genom olyckliga omständigheter de för överflyttningen närmast ansvariga lämnades kvar på kajen i Revals hamn och det bara var fråga om timmar innan den ryska hären ånyo skulle marschera in i Reval, skildes våra vägar. Herman och några av våra medarbetare bestämde sig för att ta tåget till Hapsal, men på vägen dit sprängdes loket av ryskt pansar. Till fots och med olika tillfälliga transportmedel nådde de dock Hapsal, och nästa mål var Ormsö. Den i Hapsal inköpta gamla motorbåten orkade emellertid inte längre än till Hästholmen, en då obebodd ö utanför Ormsö. En tysk militärbåt uppmärksammade nödläget och tog haveristen på släp till Dagö. Därifrån hade man turen att kunna ta sig över till Ösel och Kuressaare och så med flyktingbåt till Libau i Lettland. Ödet var honom fortfarande nådigt. I Libau erbjöds Herman med följe att komma ombord på en större båt till Danzig men han tackade nej med motiveringen att "en sjöman inte byter båt under färden". Den större båten sänktes på väg till Danzig av ryskt flyg, varvid hundratals personer omkom, medan Hermans lilla båt oskadd nådde målet.

IN MEMORIAM Märta Nilsson-Hammarin

På hösten 1929 kom Märta Nilsson till Ormsö som nybliven maka till den nye kyrkoherden Karl Nilsson.

Hennes dagbok från tiden i Estland under titeln "Ormsö i mitt minne" började vi som följetong publicera i Kustbon 3/1983 och avslutar den i detta nummer. Dagboken åskådliggör familjens levnadsförhållanden i svenskbygden och Estland i övrigt under åren 1928–1938, författarinnans ungdomsår. Hon var född i Arboga den 27 juni

Forts. s. 21

Efter kontakt med Sveriges beskickning i Berlin och Kommittén för Estlandssvenskarna i Stockholm stannade Herman Marcus kvar i Tyskland för att därifrån organisera den fortsatta överflyttningen av estlandssvenskar och även splittrade estniska familjer till Sverige.

Efter sin definitiva flyttning till Sverige arbetade han på NK:s bokföringsavdelning, och 1946 tillträdde han en kamrerartjänst vid Nyköpings Automobilfabrik. De sista tio åren fram till sin pensionering 1978 var han verksam som administrativ chef inom Saab-Scanica-koncernen.

Vi estlandssvenskar och även många ester har mycket att tacka dig för, Herman. Ringen är nu sluten. För dig, såsom född och uppvuxen vid sjön, själv räddad och räddare av många personers liv på färd över sjön, slocknade din livslåga då du var på väg mot sjön, till ditt älskade sommarställe på Fredön i Östersjöns skärgård.

Ivar H Poëll

Runö- och Rågöborna firar 40-årsminnet av överflyttningen till Sverige

FESTDAG: Lördagen den 22 september 1984
(M/S Triina, som utförde den sista transporten, anlände just den 22/9 för
40 år sedan till Stockholm från Reval (Tallinn))

FESTPLATS: Spårvägsrestaurangen, Blåsut, Enskede

FESTPROGRAM:

Kl 16.00 Portarna öppnas

Kl 17.00 Kort presentation av öarna Rågö och Runö

En tillbakablick på överflyttningen

Filmförevisning: Glimtar från överflyttningen "En resa med
M/S JUHAN"

C:a

Kl 18.30 Middag serveras

"En överraskning"

Folkdans: Rågö-Runö

Sketch på dialekt

C:a

Kl 20.45 Allmän dans. För dansmusiken svarar svenskbybon, nordiske
mästaren på dragspel HANS MUTAS.

C:a

Kl 21.30 Uppträdande av den estniska dans- och sånggruppen "KASSA-
RI", sedan fortsätter dansen.

I entréavgiften, 130 kronor, ingår förrätt, varmrätt, en öl, efterrätt och
kaffe (dessutom allt vad ovan sagts i programmet).

Samtliga estlandssvenskar med släkt och vänner är välkomna.

Lotteriförsäljning under kvällen. (Lotterivinster mottages tacksamt.)

FÄRDSÄTT: tunnelbana nr 18 till hållplats Blåsut. Avgiftsfri bilparkering
finns intill restaurangen.

OBS! Var vänlig sänd Din anmälan, med uppgift hur många personer Ni
kommer till festen, eller ring, per telefon **senast 12 sept 1984** till
någon av dessa:

Endel Enggrön "Rågö Danslag" Åmmebergsgatan 3, 124 45 Bandhagen
tel. 08/99 45 15

Henrik Melin "Runöbornas förening" Kistvägen 14, 122 45 Enskede
tel. 08/94 65 34

Föreningen "Svenska Odlingens Vänner" Vikingagatan 25, 113 42
Stockholm
tel. 08/32 48 78

Hjärtligt Välkomna

Rågö Danslag och Runöbornas Förening

Familjenytt

Förlovade

Karin Gustafsson
Sören Westerman
2/7 1983

Ann Westerman
Peder Zettergren
20/4 1984

Forts. fr. s. 20

1901 och avled i Uppsala den 16 mars
1984.

Efter utbildning till barnsköterska i
Stockholm kom hon till Bryssel. Där
träffade hon sin blivande make Karl
Nilsson. De gifte sig 1929 och åter-
vände till Sverige, där maken fick
prästtjänst på Nämdö. Kort därefter
fortsatte resan till Ormsö i Estland, där
maken blev vald till kyrkoherde. 1934
flyttade de till den estländska huvud-
staden Reval, då maken blev kyrko-
herde i den svenska församlingen där.

År 1939 återvände familjen Nilsson
till Sverige och till Alsen i Jämtland,
där maken Karl blev kyrkoherde och
verksam till sin bortgång år 1957. I
Alsen ändrades familjenamnet till
Hammarin.

Märta Hammarins närmaste sörjande
är dottern Kerstin (född på Ormsö),
avdelningschef vid socialförvaltningen
i Upplands Väsby, sonen Lars Niko-
laus (född på Ormsö), distriktsläkare i
Östersund, dottern Inga, sjuksköterska
i Sundsvall, dottern Brita, distriktskö-
terska i Upplands Väsby, samt dottern
Karin, fil.kand., Upplands Väsby,
med makar och barn.

Var Märta än bodde, Ormsö, Reval,
Alsen, Uppsala, var hon mycket aktiv
inom det kyrkliga livet.

Vi estlandssvenskar lyser frid över
hennes minne.

Hugo Mickelin

Vigda

I Storkyrkan i Stockholm
den 31 mars 1984
Gunnar Juliusson
Karin Hamrén

I Rom, Italien
den 5 april 1984
Hans Lepp
Ann Albrektson

Döda

Katarina Aspelin född Notman den 16 augusti
1899 på Ormsö, avled den 16 febr. 1984 i Stock-
holm

Herman Marcus, född den 18 nov. 1909 på Nar-
gö, avled den 8 mars 1984 i Nyköping

Linda Norrman, född Truuman den 24 dec. 1906
i Vippal, avled den 3 april 1984 i Kumla

Elisabeth Palmkron, född Tooman den 9 sept.
1894 i Korkis, avled den 11 mars 1984 i Kinna

Anders Pihlman, född den 29 nov. 1918 på
Ormsö, avled den 21 mars 1984 i Spånga

Elmar Valfrid Ringberg, född den 28 juni 1928
på St. Rågö, avled i januari 1984

Albert Johannes Österman, född den 24 maj
1942 på Runö, avled den 2 mars 1984 i Åkers-
berga

Vår älskade mamma

Maie Berg

f. Pihlakas

* 14 maj 1924 i Tallinn
† 30 mars 1984 i Tallinn

KARIN och AGU
Marco Oliver
INGRID

Djupt sörjd av svägerskor,
svåger, övrig släkt och vänner
i Estland, Sverige och Canada

F.d. kommunalsekreteraren S.O.V:s hedersmedlem Alfred Heldring

född den 11 aug. 1909
i Rickul
avled den 5 april 1984
i Stockholm

Vi, hans skolkamrater, kolleger från Svenskestland, medarbetare i kom-
mittén för estlandssvenskarna och i Svenska Odlingens Vänner, tackar för
god gemenskap och bringar honom en sista hyllning.

VILA I FRID!

Vår älskade Mor, Svärmor,
Mormor och Farmor

Katarina Ahlström

* 22 april 1901

† 4 februari 1984

Sörjd och saknad av

ANDERS och LINNÉA

ALIDA och ERLING

EMIL och RAGNA

INGRID och ERIC

HJALMAR

JOHN

Barnbarn

Barnbarnsbarn

*En trött liten Mor med
silvergrått hår.*

*Och panna som plöjts av
bekymmer och år.*

Nu sover hon lugnt

i det tysta bo.

Dit Far gått före

till vila och ro.

Min älskade Make,
vår Far, Morfar och Farfar

August Besterman

* 23/8 1899

† 21/3 1984

Har i dag hastigt lämnat
oss i stor sorg och saknad.

IDA

Barn

Barnbarn

Barnbarnsbarn

Syskon

Övrigt släkt och vänner

*Solen har dalat och dagen är slut,
stilla är klappande hjärtat.
Skönt att få vila från lidandet ut,
somna från allt som har smärtat.*

Vår kära Far och
Morfar

Alfred Heldring

* 11 augusti 1909 Nuckö

† 5 april 1984 Stockholm

Claes

Asta och Lennart

Barnbarnen

Övrig släkt och vänner

Herman Borrman

* 22 augusti 1899

har i dag lämnat oss.

Lidingö 27 mars 1984

SLÄKT och VÄNNER

Min älskade
Gertrud Lindström

* f. Westerberg
28/9 1911 på Ormsö
Har i dag stilla insomnat
oändligt sörjd och saknad
av mig, övrig släkt och vänner.
Lindåkra, Ankarsrum den 23/2 1984

PAUL LINDSTRÖM

*Vid det hjärtat får jag vila,
som av kärlek brast för mig.
Till den famnen får jag ila,
som för mig har öppnat sig.
Jag är trötta, svaga fåret,
men jag har en herde god,
som mig fristad ger i såret
Och ger tröst utav sitt blod.*

Sv.ps. 95:4-6
Jordfästningen har
ägt rum i Locknevi kyrka

Vår kära Mor, Mormor
och Farmorsmor

Ester Luks

*19/4 1896
har lämnat oss, systrar,
övrig släkt och vänner i
djup sorg och saknad.
Eskilstuna 2 maj 1984

KARIN
Barnbarn
Barnbarnsbarn

*Nu slut är smärtan
Du funnit frid
Men lämnat hjärtan
som sakna Dig.*

Vår käre Far
Farfar och Morfar
Anders Westerström

* 21 juni 1893 på Ormsö
† 17 jan. 1984 i Stockholm

JOHAN och SOLWEIG
Maria Anders
AGNETA och ERLING
Pia Thomas Birgitta

*Herren är min herde,
mig skall inte fattas.
Psal. 23:1*

Vi lyckönskar

90 år

Agneta Anderssin, född den 8 aug. 1894, Ormsö
Nadja Suurvee, född Wassiljev den 29 sept.
1894, Reval

85 år

Julia Rosalie Stenberg, född den 5 juli 1899,
Rickul
Mathilda Schönberg, född Stahl den 11 aug.
1899, Rickul
Jacob Nordgren, född den 14 aug. 1899, Runö
Sofia Treiberg, född den 15 aug. 1899, Rickul
Elisabeth Elfvingren, född den 26 aug. 1899,
Rågöarna
Gertrud Lindström, född Appelblom den 26 aug.
1899, Ormsö
Maria Benholm, född Förberg den 15 sept.
1899, Ormsö

80 år

Pauline Schönberg, född Schönberg den 6 juli
1904, Rickul
Alexander Viksten, född den 8 juli 1904, Nuckö
Rosette Sydman, född Grönlund den 11 juli
1904, Rågöarna
Amalie Engbusk, född Eikelman den 16 juli
1904, Nuckö
Martha Romanov, född Simonsson den 20 juli
1904, Nuckö
Mathias Branten, född den 24 juli 1904, Reval
Hans Alberg, född den 6 aug. 1904, Ormsö
Jakob Strömkvist, född den 7 aug. 1904, Rickul
Katarina Asplund, född Liljeros den 24 aug.
1904, Ormsö
Johan Selin, född den 2 sept. 1904, Ormsö
Marta Helena Palundi, född Westerbusch den 4
sept. 1904, Tapa
Helmut Rahu, född den 18 sept. 1904, Reval
Anders Söderlund, född den 30 sept. 1904,
Ormsö

Min älskade Make, vår käre Far,
Farfar och Morfar

Rune Söderberg

* den 20 februari 1921
har lämnat oss, svärmor, syskon,
släkt och vänner i sorg och saknad.
Österbyn, Gräsö den 23 mars 1984

AGNES

Fred och Anna-Greta
Erik, Johan
Dan och Birgitta
Karin, Kerstin, Kristin
Eva och Lennart
Anders
Birgitta och Matts
Jon, Sara

*För oss fanns rum i i Ditt hjärta,
för oss alla Du gjorde Ditt allt.
Du deltog i glädje och smärta,
vårt tack käre Make, Far, Farfar och
Morfar för allt.*

75 år

Pauline Åkerblad, född Dyrberg den 6 juli 1909,
Rickul
Alide Barud, född Tegelberg den 13 juli 1909,
Nuckö
Alide Treiberg, född Heyman den 30 juli 1909,
Rickul
Katarina Ahlqvist, född Fällman den 4 aug.
1909, Ormsö
Elvine Jöers, född Branten den 4 aug. 1909,
Rickul
Gerda Adele Sjölund, född Laan den 26 aug.
1909, Rågöarna
Johan Sjöström, född den 26 aug. 1909, Ormsö
Hilda Koinberg, född Brun den 31 aug. 1909,
Nuckö
Alide Olsson, född Ringberg den 1 sept. 1909,
Rickul
Marta Blees, född Thomsson den 3 sept. 1909,
Rickul
Sigrid Ingeborg Szabo, född Strandberg den 4
sept. 1909, Reval
Alexander Magnusson, född den 5 sept. 1909,
Rickul
Sofia Thomsson, född Blees den 9 sept. 1909,
Nuckö
Adele Miranda Aman, född Kruutman den 10
sept. 1909, Nuckö
Katarina Wallin, född Åkerman den 12 sept.
1909, Ormsö
Lovisa Seeman, född Koinberg den 24 sept.
1909, Nuckö
Elmine Salmerine Kägi, född Ottosson den 26
sept. 1909, Karuse
Anders Thomsson, född den 29 sept. 1909,
Ormsö
Paul Kүүts, född den 30 sept. 1909, Reval

70 år

Agneta Engström, född Friberg den 1 juli 1914,
Ormsö
Maria Lindström, född Häggblom den 1 juli
1914, Ormsö
Katarina Murman, född Selin den 2 juli 1914,
Ormsö
Katarina Karlsson, född R Emmelman den 4 juli
1914, Ormsö
Hjalmar Thomsson, född den 21 juli 1914,
Rickul
Helga Tisman, född Tomberg den 24 juli 1914,
Reval
Irene Horst, född Jürgens den 30 juli 1914, Re-
val
Johan Söderholm, född den 7 aug. 1914, Ormsö
Olga Tennisberg, född Hamberg den 9 aug.
1914, Rickul
Sven Nils Scheme, född den 12 aug. 1914, Re-
val
Arvid Alun, född den 14 aug. 1914, Nuckö
Alfred Bombas, född den 18 aug. 1914, Nuckö
Selima Rander, född Koppelman den 18 aug.
1914, Vippal
Armilde Renate Maria Marr, född den 24 aug.
1914, Nuckö
Axel Hallman, född den 30 aug. 1914, Rickul
Elfrida Nilsson, född Strandsten den 8 sept.
1914, Rickul
Bruno Gottfrid Freiman, född den 10 sept. 1914,
Reval
Johannes Harald Greisman, född den 18 sept.
1914, Nuckö

Eugenie Kesküll, född Elvelt den 18 sept. 1914, Reval
Rosine Holmström, född Ringberg den 20 sept. 1914, Rickul
Maria Pärle, född Appelblom den 20 sept. 1914, Ormsö
Hjalmar Arnold Hallman, född den 22 sept. 1914, Rickul
Dorotea Stenberg, född Falk den 24 sept. 1914, Runö

65 år

Verner Pöllupüü, född den 25 juli 1919, Reval
Johan Blomman, född den 6 aug. 1919, Ormsö
Edvard Grundsten, född den 9 aug. 1919, Ormsö
Johannes Herman Hammerman, född den 10 aug. 1919, Ormsö
Alexander Nyholm, född den 16 aug. 1919, Ormsö
Anders Appelblom, född den 19 aug. 1919, Ormsö
Magdalena Fagerlund, född Vikstrand den 11 sept. 1919, Runö
Armilde Johanna Konga, född Hansson den 14 sept. 1919, Nuckö
Johan Landman, född den 16 sept. 1919, Ormsö
Hilda Borrmann, född Truvert den 23 sept. 1919, Rickul
Eduard Malm, född den 24 sept. 1919, Vippal
Arnold Valentin Puuström, född den 25 sept. 1919, Nargö
Johan Hjalmar Städ, född den 25 sept. 1919, Ormsö
Tomas Dreijer, född den 26 sept. 1919, Runö
Johannes Massalin, född den 28 sept. 1919, Ormsö

60 år

Ester Astrid Luther, född Puhang den 2 juli 1924, Hapsal
Vera Hübbe, född den 7 juli 1924, Reval
Hilda Katarina Elsa Bergström, född Friberg den 8 juli 1924, Ormsö
Valfred Nyman, född den 16 juli 1924, Rågöarna
Algot Heinrich Sedman, född den 23 juli 1924, Nuckö
Elmar Sedman, född den 23 juli 1924, Nuckö
Alide Elmere Seman, född Lindgren den 25 juli 1924, Rågöarna
Axel Ahlberg, född den 27 juli 1924, Ormsö
Jakob Johannes Steffensson, född den 28 juli 1924, Runö
Gottfrid Emanuel Falk, född den 29 juli 1924, Runö
Ingvar Raimond Granback, född den 31 juli 1924, Rågöarna
Olga Laning, född Sepp den 2 aug. 1924, Käina/Nuckö
Arvid R Emmelman, född den 2 aug. 1924, Nuckö
Armilde Zessi Mickelin, född Samberg den 6 aug. 1924, Korkis
Ingrid Kindmark, född Heldring den 7 aug. 1924, Rickul
Fridolf Granberg, född den 13 aug. 1924, Nuckö
Åke Matson, född den 15 aug. 1924, Reval

KUSTBON tillönskar sina läsare angenäm sommar

Red.

Alvar Elfvingren, född den 16 aug. 1924, Rågöarna
Alide Maria Brandt, född den 18 aug. 1924, Nuckö
Hilda Olivia Grönstrand, född den 20 aug. 1924, Orro
Alexander Zeisig, född den 21 aug. 1924, Nuckö
Emil Lindström, född den 27 aug. 1924, Ormsö
Johannes Gunnar Lindblom, född den 28 aug. 1924, Ormsö
Silvia Hallman, född den 4 sept. 1924, Rickul
Johan Hamberg, född den 5 sept. 1924, Ormsö
Johann Constantin Kimberg, född den 5 sept. 1924, Hapsal/Riga
Egil Hans Lindquist, född den 5 sept. 1924, Ormsö
Ester Alida Lindvall, född Hörnsten den 5 sept. 1924, Ormsö
Lembit Kesküll, född den 11 sept. 1924, Baltischport
Gottfrid Erkas, född den 12 sept. 1924, Odensholm
Erik Einar Vesterberg, född den 12 sept. 1924, Rickul
Axel Talberg, född den 23 sept. 1924, Rickul
Elmar Algot Koinberg, född den 25 sept. 1924, Rickul
Mina Magdalena Berenson, född Runestam den 26 sept. 1924, Runö
Anders Alkvist, född den 27 sept. 1924, Ormsö

50 år

Holger-Erland Stahl, född den 8 juli 1934, Rickul
Birger Sigvard Beckman, född den 9 juli 1934, Ormsö
Frans Edgar Lillevars, född den 15 juli 1934, Nargö
Henning Öman, född den 17 juli 1934, Ormsö

Jörgen Henrik Linneberg, född den 22 juli 1934, Reval
Alide Ingeborg Sjöström, född den 24 juli 1934, Ormsö
Allan Johannes Vesterman, född den 24 juli 1934, Rickul
Berta Friman, född den 27 juli 1934, Nuckö
Ester Ingeborg Alexandrie, född Alros den 30 juli 1934, Ormsö
Elin Signe Lilja, född den 30 juli 1934, Ormsö
Elna Rosina Seeman, född den 31 juli 1934, Nuckö
Silvi Engman, född den 5 aug. 1934, Nuckö
Randar Tönnisson, född den 11 aug. 1934, Reval
Lia Grop, född Vilberg den 12 aug. 1934, Nargö
Ester Alida Bergström, född den 20 aug. 1934, Ormsö
Gunnel Ingeborg Berkvist, född den 23 aug. 1934, Rickul
Signar Gottfrid Ingvar Thomson, född den 26 aug. 1934, Ormsö
Elna Hallman, född den 29 aug. 1934, Rickul
Valter Alrik Blomman, född den 9 sept. 1934, Ormsö
Helga Bedman, född den 11 sept. 1934, Nuckö
Leander Adolf Freiman, född den 14 sept. 1934, Nuckö
Ingrid Evor Thomson, född den 16 sept. 1934, Ormsö
Egil Sigvard Vahlberg, född den 18 sept. 1934, Ormsö
Helmuth Vinter, född den 19 sept. 1934, Padise
Ulla Marianne Sedman, född den 21 sept. 1934, Nuckö
Lilian Gunhild Pettersson född Luks den 22 sept. 1934, Rickul
Ellen Hallman, född den 26 sept. 1934, Rickul
Davida-Olivia Bohman, född Pöldroo den 28 sept. 1934, Tallinn
Dagny Liller, född den 29 sept. 1934, Tarvastu
Kalle Puman, född den 30 sept. 1934, Padise.